

9

1901

1978

24
—
F-49

5/21

2010

28

R-57

W. B. King

(P. 2)

24
F-49

ԲԵՆԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Յ. Ամիր-Պարսպանյանի Գրական

ՔԱՐՈԶԶԱԿԱՆ X

ԹՈԹՈՎԱՆՔՆԵՐ

1008
36014

Ա.

Հ. Ա. Մանուկյան

Թ Ի Փ Լ Ի Ս

Արագատիպ Մն. Մարտիրոսեանցի

ՄԻՔԱՏԵԼԵԱՆ ՓՈՂՈՑ № 81.

1901

35869-4.2.

Дозволено Пенз. Тифлисъ 23 Августа 1901 года

2001

19169 - 59

Ըստ բարձու հրամանի Նորին Ս. Օծու-
թեան Վեհափառ Հայրապետի ազգիս, Դիւանս
թոյլատրէ տպագրութիւն երկասիրութեանս
հաստատելով ստորագրութեամբ եւ զրոշմամբ
կնքոյ Հայրապետական Դիւանի: յ18 ղեկտեմ-
բերի 1900 ամի ի Ս. Էջմիածին:

Դիւանապետ՝ ԿՈՐԻԿՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Նուիրում եմ Տփիսիսի Վանաց մայր եկեղեցու Շնորհա-
գարդ աւագ քահանայ Տ. Գիւտ Աղանեանին:

Հայր պատուական

Քարոզչական առաջին թոթովանքներս որքան
և աննշան լինէին նոքա, Ձեր բարի անուանն եմ
նուիրում և ահա ինչու: Այն օրերում, երբ դեռ առա-
ւել երիտասարդ էի և յուսալից աչքերս շրջում էին
Հայոց ս. եկեղեցու դաւթում, Հայոց բանաւոր հօտի
վերայ, բազմաթիւ հայ քահանաներից շատ քչերին
տեսայ քրտնշաղ սիրով թանալիս այն ցամաք պար-
տէզ, վաստակաւոր մշակ՝ այն հունձի դաշտում: Քայց
քեզ տեսայ այն օրերում ս. Աթոռի մատենադարա-
նի փոշիների մէջն աշխատելիս, քո բնակարանում՝
նախնեաց մատենազրութեան այդ հիւրընկալ յար-
կում, գրքերի հետ խօսելիս: Քո խօսքը, քո գործն
արձանացաւ փոշիներու աշխարհէն հանած «Դիւանիդ»
հատորներու մէջ, «Լումայիդ» բայց իրօք մեզ համար
ոսկի հանդիսիդ մէջ. թողնում եմ յիշատակել բոլոր
գործերդ: Ես հաւատացի, թէ հայ ժողովուրդը որքան

Ը Ն Թ Ե Ր Ց Ո Ղ Ի Ն

Ս ի Ր Ե Լ Ի Ը Ն Թ Ե Ր Գ Ո Ղ

Առաջին երիտասարդութեան օրերիցս սկսած հաւատացել եմ թէ կենդանի խօսքը, որքան և անոյժ լինի, այնուամենայնիւ գէթ սթափեցնող է բարոյական թմրութենէն, ուստի կոչմանս բարոյական ճշունմով «ղբանն» քարոզեցի ամենուրեք՝ գիւղ ու քաղաք, ուր հայոց եկեղեցի և ժողովուրդ տեսայ:

Չառ անգամ ունկնդիրներս ստիպել են նուապիս տպագրութեան յանձնել քարոզածներիս գէթ մի մասը, բայց միշտ խոյս եմ տուել և համարձակութիւն չեմ ունեցել Հայոց ս. եկեղեցու սեամի մօտը դնել տկար խօսքիս տկար արձանագրութիւնը:

Արդ, ստիպեալ ի հարկէ որոշեցի մանրիկ տետրակներով հետզհետէ հրատարակել քարոզիկներս, զոր «Թոթովանք» կոչեցի և յիրաւի թոթովանք են դոքա, մանուկ քարոզչի թոթովանք: Ինչ որ գրտնես գրքոյկներիս մէջ իմը չեն, սիրելի ընթերցող. գաղափարներու մի մասը իմ երախտաւոր ուսուցիչներինն են, որոնք զիս որոշ ուղղութեամբ դաստիարակեցին, միւս մասով ազգային և օտար ընտիր մա-

տենագրաց ընթերցանութեանն եմ պարտական, որոնք ուսուցիչներն թերին լրացրին հոգուս կազմակերպութեան նկատմամբ, իսկ այդ բոլորը լուսաբանուեցան ինձ համար ս. գրքով, Աւետարանի անման վարդապետութեամբ:

Հասկանալի է թէ ես ոչինչ չունիմ սեպհական. եթէ ասեմ այդ գաղափարներն ես թաթխել եմ իմ դպացմունքներուս մէջ ու այնպէս միաւորել, այդ էլ գուցէ սխալ լինի, վասնզի ոգևորութեանս կրակը դարձեալ ինձնից դուրս է եղել և հայոց ժողովրդի մէջը. քարոզիչ չէի, բայց այդ ժողովրդի և իւր ս. տաճարի սէրը զիս քարոզիչ դարձուց:

Ա՛րդ՝ ընթերցող, կարդա՛ տետրակներս ոչ իբրև իմ, այլ իբրև «գրոյս ի քոյոց», իբրև յուշարար քո իսկ լաւագոյն դպացմունքներու և պաղած առաքիւնութեանց. միայն քո օգտիդ համար են գրուած նոքա. կարդա՛, վնաս երբէք, բայց օգուտ թերևս ստանաս գէթ սակաւ չափով:

ԲԵՆԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Ա.

ՔՐԻՍՏՈՆԷԼԿԱՆ ՍԻՐՈՅ ՄԸՍԻՆ

Հարցնում եմ ձեզ, քրիստոնեայ հայ եղբայրներ, երբ ապաշխարութեան օրերու մարբրիչ հովը թարմութիւն տուաւ ձեր թմրած աչքերին ու ձեր ծանրացած արտեանունքները վեր բարձրացան, ի՞նչ տեսար առաւել հսկայական առաքինութիւնների շարքում. սէրը չէր արդեօք: Եթէ ոչ, վայ մեզ, վասն զի առաքինութեանց պարտէզը մտնել կարող չէք առանց սիրոյ, որ հրաշալեաց դրախտի միակ դուռն է, միակ մուտքը:

Ո՛ւր էր թէ կարող լինէի սէրը սահմանել, որ մի անհունութիւն է, սէրը պատմել, որ անճառելի է: Դա մի զգացմունք է, որ Աստուած մարդու կրծքի մէջն է գրել նորա ստեղծագործութեան օրից, որպէս զի կեանքը շարունակուի, կեանքը քաղցրանայ և կեանքը կատարելագործուի ու հրաշանայ: Այս խօսքերն ես ի դուր չեմ շեշտում՝ «շարունակուի, քաղցրանայ, կատարելագործուի կամ հրաշանայ», վասն զի սէրը երեք համապատասխան արտայայտու-

Թիւն ունի: Ամուսնական սէր, որ երկու անձնաւորութեանց կրծքումն է խօսում. նորա զըրկումն է պահում կեանքի շարունակութիւնը: Որդիական և ծնողական սէր. նախորդին և յետնորդին իրար հետ կապող սէրն է այս և հէնց այդ կապը կեանքին քաղցրութիւն է տալիս: Որբան և սկզբնական է սիրոյ այս երկու տեսակը, այնուամենայնիւ դռքա շատ նեղ են, դոցա մէջ լոկ մերձաւորների երջանկութիւնը կայ, որոնցից դուրս միայն անտարբերութիւն և ատելութիւն ու նախանձն են թագաւորում, եսականութեան այս հարուստ բերքերը: Եթէ այս տեսակի սէրը սիրոյ ծառի արմատն է՝ չէ սակայն ամբողջ ծառը, չէ հազարաւոր ճիւղ, ծաղիկ ու պտուղով պսակուած համատարած բարձունքը սիրոյ: Ես լուծւում եմ սիրոյ այս տեսակների մասին և կանգ եմ առնում այն սիրոյ վրայ, որ կեանքն է կատարելագործում, որ հրաշացնում է կեանքը. այդ տեսակը «Քրիստոնէական սէր» անուան է կրում:

Եյն սրտակոտոր վայրկենին, երբ Գողգոթայի բարձունքում «Ամենայն ինչ կատարեալ է» վերջին հառաչանքը ցամքեցաւ անարատ զոհի շրթունքների վերայ, նոյն հառաչանքից մի ծաղիկ բուսաւ ու բոլորեց արիւնոտ խաչը: Խաչակիր ու խաչապաշտ քրիստոնեան չէ քրիս-

տոնեայ, երբ պաշտէ խաչն ու մերժէ այն ծաղիկը, որ խաչի զօրութիւնն է, խորհուրդն է, հոգին է, ամբողջ մեռնող խաչեցեալից միշտ անբաժան ու անմահ խաչեցեալն է: Այդ ծաղիկը քրիստոնէական սէրն է:

Քրիստոնէական սէրը մի անհունութիւն է, որ բարութեամբ է լցուած. նա ամփոփում է իւր մէջ ոչ միայն որոշ անհատների բարեւուլութիւնը, այլ ամբողջ մարդը. նա տարածուում է նոյն իսկ մարդկանցից դուրս, կենդանիների վերայ: Քրիստոնէական սէրը հաւաքում բերում է բոլոր մարդոց ու լեցնում սիրողի սիրտը, կապում են սիրուողները սիրողի հետ և բոլորը միասին միանում Աստուծոյ հետ, որ կատարեալ Սէրն է: Հէնց այդ ներդաշնակ միաւորութեան մէջն է կատարելութիւնը, հրաշքը կեանքի:

Ճշմարիտ քրիստոնէի համար մէկ առաքինութիւն կայ միայն, և այն սէրն է. մնացեալ առաքինութիւնները լոկ սիրոյ ճիւղաւորութիւններն են: Սիրողը զթոտ է, որովհետև սէրն անգութ լինել չի կարող. համբերող է՝ որովհետև երկայնամիտ է, վեհանձն է՝ որովհետև սէրը նախանձ չունի, հեղ է՝ որովհետև սէրը հպարտ լինել չի կարող, բարի է՝ որովհետև սիրողը չարիք հասցնել չի կարող, ներո-

դամիտ է՝ որովհետև սէրը խստասիրտ չէ կայն։
Այս իսկ պատճառով ես չեմ հաւատում թէ՛
որևէ յանցանք կարող է զրկել մարդուն Աս-
տուծոյ արքայութիւնից, եթէ մարդ իմացել է
քրիստոնէական սիրով սիրել։

Ո՛ր է քրիստոնէական սէրը։ Քրիստոնէա-
կան սէրն ամենուրեք է. նա խօսում է սառու-
ցեալ բնեճներում, այրեցեալ երկրներում, ար-
ևան դաշտերում, մութ բանտերում. նա նա-
հատակների շիրիմների վերայ ծաղկող արըն-
գոյն վարդն է։ Այս սիրուց էլ աւելի ամեն ինչ
ընդզրկող հրաշք չի եղել. սէրն երկրագունտից
ընդարձակ է, վասն զի ամբողջ երկրագունտն
է պարունակում. սէրը և տիեզերքից մեծ է,
վասն զի նա ծաւալում է տիեզերքից մեծ
Աստուծոյ շուրջը։

Գուցէ կուզէք քրիստոնէական սիրոյ պատ-
կերներ տեսնել, բարի, վնանք այդ սիրով ապ-
րոյներից մէկի խղճուկ բնակարանը, մի քա-
րայր, որ մշտական ձիւնապատ լիւնների զագա-
թին է դտնւում։ Մռայլ գիշեր է, մռնչում է
բուրբ, ձեան հոսանքով բաղխում մատուռը։
Մատրան մէջ խաշուած սիրոյ առաջ մի կան-
թիկ է վառւում. նորա աղօտ լուսի տակ եր-
կու հոգի ծունկ իջած բոցոտ մրմունջներ են
տարածում խաշի պատուանդանի շուրջը։ Ալի-

զարգ ծերուկը դարձաւ դէպի մատաղ կենդանին, որի ընչացքները հազիւ էին սեպցել: «Որդեակ իմ, կարո՞ղ ես հաւատարիմ մնալ ուխտիդ, կարո՞ղ ես այս սառցապատ միայնութեան մէջ, այս սոսկալի բուքերու տակ ճանապարհների վերայ շրջել ու մոլորուած ճանապարհորդներին մահուան ձեռքից խլելով մեր մատուռք բերել»: Այո, հայր, պատասխանում է երիտասարդը, մնաք բարով ասում անձնական երջանկութեան, երկու կաթիլ գլորում աչքերից խաշի առաջ ու սև քօղը գլուխը քաշելով դուրս է սողում բուքերու տակ մոլորուած ճամբորդներուն օգնութիւն հասցնելու համար:

Աչք ածեցէք այս դաշտի վերայ ու եռացող կեանքը տեսէք. խելագուրկ ու ասպականուած ժողովուրդը մէկ տեղ խունկ է ծխում մամոնայի արձանին, միւս տեղ շարաթոյն լեզուով խայթում մերձաւորին. այստեղ կեղծիք է ճառում կեղծ բարեպաշտը, այնտեղ այրեաց և որբոց տունն ուտում կեղծ բարեգործը. այստեղ խաբեբայութեան նուրբ թակարդներ, այնտեղ տգիտութեան անվերջ խաւար. այստեղ օտարամոլութեան ախտն է եռում. այնտեղ սուրբ յիշատակաց մնացորդք անարգում. այստեղ բռնութիւն, այնտեղ անհնազանդութիւն. մէկ խօսքով ամենեքեան խոտորեալ, ամենե-

քեան անպիտանացեալ, ամենեքեան կոյր և մօտակայ անկումն տեսնելու անդօր: Այս տխուր պատկերի առաջ դեղնում դալկանում է նախնեաց սուրբ շիրիմների վերայ դաստիարակուած մէկը: Նորա հոգու մէջ անմիտ ժողովրդի գըլխին դալիք թշուառութիւնն է պատկերանում. խռովում է նորա հոգին: Նա շրջում է ատելութեամբ փրփրացող հրասպարակի վրայ, նախատում, յանդիմանում, դարձ քարոզում, իսկ կատաղի ամբոխը նորա վերայ է բարձում իւր ախտերը, ապտակով ձաղկում և անժամանակ երկրի անլոյս ծոցը դրկում սիրոյ առաքեալին, որի շիրմի շուրջը միայն ծաղկում ու պտղաբերում է սերմանուած սէրը:

Ահա ձեզ մի աղնուական օրիորդ, փափկութեամբ սնուած, ծնողների սիրովը ցօղուած մի աչազեղ աղջիկ, որի վերայ շատ ընտիր երիտասարդների յուսալի աչքերն էին սեւեռուած: Բայց ահա նա մերկանում է իւր գուքսն ու զարդը, մետաքսն ու կերպաս, հազնում կամաւոր այրիութեան սև շորը, կրծքի վերայ մի կարմիր խաչ կարում, թին առնում հայրական ժառանգութիւնից մի կողովիկ միայն և անձնական բազդի գերեզմանի վերայ հոգւոց ասելով հեռանում է: Ուզում ևս տեսնել նորան. մտիր ճանապարհիդ վերայի հիւանդանոցը. ահա

նա լուանում է անտէր հիւանդի վէրքը, հանում իւր կողովից սպեղանի ու փաթեթ և ամօքում թշուառի ցաւը: Մտիւր լերան լանջում այրիի պէս մենակ ցցուած կեցած վանքը. ահա նա իւր կողովով, հողին ուրախ, դէմքը տխուր գնում է շրջակայ գիւղեր, որբերի, այրիների արցունքը սրբելու: Նա ժողովում, նա կերակրում է քաղցածին. այրու քոյրը, որբի մայրը նա է, վշտերի մէջ՝ մխիթարիչ, մահուան անկողնում՝ յուսադրող, դառն վհատութիւնը քաղցրացնող այս քոյրն է, ողորմած քոյրը, քրիստոնէական սիրոյ այս ընտիր առաքեալը: Չատ են այսպիսիները:

Արդ, տեսնիր ուր է քրիստոնէական սէրը, տեսնիր քրիստոնէական սիրոյ լուսաշաղ պատկերը:

Սէրն ոյժ է. մի ոյժ, որ հզօր է տանջանքից, հզօր աշխարհի բոլոր ոյժերից, հզօր է մահից. մահու սարսափը սոսկալով փախչում է սիրոյ առջից: Սէրը մի մշտավառ խարոյկ է, որ արեան ոչ մի հեղեղով չի հանդչի: «Քրիստոնէական սէրը, ասում է մի իմաստասէր, ձեռքերից չլթան խորտակող, ոտքերից կապանքներն արձակող և մարդուն ազատութիւն տուող ոյժն է»: Եւ իրաւունք ունինք պնդելու. տուէք քրիստոնէական սէր, և կջնջուի աշխարհից ամենայն շարիք ու բռնութիւն:

Քրիստոնէական այս մեծ ոյժին էք պարտական, կանայք, որ երբեմն մուժ կամարնհրի տակ կթառամիր Աստուծոյ արևից ու անձրևից զուրկ ծաղկի նման՝ խտրող հեթանոսութեան, հեթանոս անհաւասարութեան երեսէն. իսկ այժմ Աստուծոյ արևն ու անձրերը և ձեզ վերայ կտեղայ ու ազատութիւն կշնչէք:

Այս ոյժին ես պարտական, երբեմն աշխարհի հզօրին ստրուկ, տիրոջ ձեռքով վաճառատներում անասունի պէս վաճառուող հէզ մօրդ՝ քեզ համար յառաջ գնալու յոյս չկար. ստրուկ էիր ծնուած, ստրուկ պէտք է ապրէիր, ստրուկ մեռնէիր. իսկ այժմ քրիստոնէական սէրը քանդել է կապանքներդ, սիրիր, աշխատիր, զօրացուր հոգիդ և վաղը իշխանական աթոռ նստելու իրաւունք էլ կունենաս:

Այդ սիրուն ես պարտական, մանո՛ւկ աշակերտութիւն, երբեմն սրունքներդ կոճղի մէջ գամուած, բրածե՛ծ ու հոգիդ բռնութեամբ դատախարակուող աշակերտութիւն, հասակաւորներից արհամարհուած պատանեկութիւն: Իսկ այժմ. այժմ քո հասակդ, քո կեանքդ և հասակաւորներին է ցանկալի դարձել: Յիշ՞ում ես թէ ինչպէս քո հասակակիցներիդ արհամարհողներուն նախատեց սիրոյ վարդապետն ու ձայն տուաւ. «Թոյլ տուր մանկաւոյդ գալ առ իս»:

Վերջապէս սրբ թուեմ քրիստոնէական սիրոյ արդիւնքներից, բարձր ի դուլս պահճացող աստուածահաճոյ հաստատութիւնները, հասարակական ոգին, ազատութիւնը. անվերջ են այդ աննման ոյժի արդիւնքները: Այս արդիւնքի առաջն էր խոնարհուում սրտերի մեծ աշխարհակալ Պօղոսն ասելով. «Լեզուները կլունն, մարդարէութիւնները կխափանուին, իմաստութիւնը կխափանուի, բայց երեք բան ընդ ճիշտ կմնայ՝ հաւատ, յոյս, սէր, և սոցանից ամենամեծը սէրն է»: Իսկ մի համաշխարհային լեզու է, որ խօսում է կրթեալի և անկիրթի հետ, տգէտի և գիտնոյ հետ, մի անժամանակ անցազիր մարդկանց սրտերի աշխարհը շրջելու:

Արդ, քրիստոնէական սիրով մկրտուած իմ ունկնդիրներ, քրիստոնէական կրօնը սիրոյ կրօն է, իսկ սէրն ամենուրեք պիտի լինի, ուստի քրիստոնէական կրօնը ոչ վանքերի կամարներում պիտի քարանայ և ոչ կրօնաւորների կրթութեամբ պիտի կաշկանդուի. նա ամեն տեղ պիտի մտնի, գերդաստան, դատարան, ատեան, ապարանք ու խրճիթ, ամէն տեղ պիտի թափանցէ: Մի վայրկեան հանեցէք կրօնից սէրը, և դուք մի անհուն դատարկութիւն կունենաք, արեան գետերի մի անվերջ հոսանք՝ հրեշտակ մարդուն

1008
(36014) 19169 - 53

արիւնը ուշտ գայլ դարձած, ատելութեան խաւարը ձեր հոգու վրայ իջած:

Քրիստոնէական սէրն առ մարդ և առ Աստուած՝ անխղիւր շղթայով են կապուած. չկայ ճշմարիտ սէր առ Աստուած առանց սիրոյ առ մարդ: Փրկիչն Յիսուս մարդկային գերազանց կողմերի մարմնացումն է. կարելի չէ Յիսուս սիրել, երբ մարդն ևս ատում, և ընդհակառակն:

Այս ամենից յետոյ յորդորում եմ ձեզ վառ պահեցէք ձեր հոգու մէջ սէրն իբրև սրբազան զոհի նուիրական հուր, վարժուեցէք այդ սիրուն ու կհամոզուիք թէ՛ եթէ ձեր կենաց գրքում կայ մի վայրուն երես, որ սիրտն անհուն հրճուանքով է լցնում, այդ այն վայրկեաններն են, երբ դուք Յիսուսի սիրովն էք սիրած:

Մայրեր, երբ ձեր գլուխը ծռի ձեր հոգու հատոր գաւակի օրօրոցի վերայ և ժպիտն ու համբոյր կաթին մանկան վարդ երեսն ի վար, հետն էլ «սէր» շնչացէք մատաղ ականջին:

Երիտասարդ, երբ սրտիդ ու մտքիդ ընկերին հանդիպես ու կարօտագին կերպով զբուրք զիրար, շնջիր «սէրն է այս»:

Յայ մարդ, երբ ազգակցիդ խոցերի վերայ ճակտիդ քրտունքն ու աչքիդ ցօղը թափուի ու

լուանայ, մխիթարուիր ու կարդան «սէրն է այս»:

Հայ ծերուկ, երբ լայնաբերան գերեզմանի քովը կանգնած աչքդ յառած գէպի սիրապսակ խաշն Յիսուսի, որից յոյսերի մի առատ ցող է իջնում կուրծքդ ու հանդցնում այնտեղ մահու տագնապը, շնչան գերեզմանից հեռու կանգնած սերնդին «սէրն է այս»:

Երբ ապաշխարութեան օրերում ձեր աչքերը սևեռուին կարմիր խաշափայտին, թող ձեր մրմունջն ու աղօթքն այս լինի՝ Տէր իմ Յիսուս, Սէր իմ Յիսուս, եկ, եկ, սիրովդ անհուն տիրէ հոգուս:

Բ.

ԲԱՐՈՅՆԿԱՆ ԵՐԻՈՒԹԻՒՆԸ

«Տէր լոյս իմ և կեանք իմ, ես յումմէ՞ երկեայց.

Տէր ապուէն կենաց իմոց, ես յումմէ՞ դողացայց».

Սաղ. ԻԶ 1.

Ո՛ւր ես երգեցող մարգարէի անուշիկ ըրնար, ո՛ւր ես. Քրիստոնէութեան յաղթանակի ժԹ. դարն է, գիտութեանց զարունն է այժմ. քրիստոնէական բարոյականի ու մարդկային ի-

մաստութեան անուանը ամեն օր, ամեն ժամ, ամեն վայրկեան տօն է կատարուում, բայց դու լուռ ես, հրաշալի քնար. քո ձայնիդ ալիքը չի հնչում լերանց բարձունքում, դու չես անցնում ու արձագանք տալիս պանծացող սերնդի դատարկ կրճքում. «Տէր լոյս իմ և կեանք իմ, ես յուժմէ՞ երկեայց. Տէր ապաւէն կենաց իմոց, ես յուժմէ՞ դողացայց»:

Քրիստոնեայ հայ եղբայրներ, հերոսական մի ձայն է այս, աներկիւղ համարձակութեան մի արձագանգ, որ սկիզբն է առնում մի անընկճելի սրտից, սահում, անցնում է նիւթապաշտութեան մութ-մութ ձորերից, վեր ելնում դէպի կապուտակ կամարն ու իւր ետևից դէպի վեր քաշում մարդիկ ու ազգեր: Այդ ծայնի նշանաբանը քարոյական արիութիւնն է, քնարի այդ ոսկեղէն լարը քարոյական աներկիւղութիւնն է:

Քարոյական արիութիւնը սովորական արիութիւնն չէ. աներկիւղ ու համարձակ է վայրի դազանը, ինքնապաշտպանութեան զգացմունքը եռում է նորա մէջ. թշնամու ձայնը խեղդուում է նորա ձայնով, թշնամու հարուածները իւր հետ մէկտեղ շատ անգամ նորա ոտից կոխանն են դառնում: Դա արիութիւն է, բայց դա չէ՛ քարոյական արիութիւնը:

Աներկիւղ ու համարձակ է բարբարոսը, քրիստոնէութեան ու ճշմարիտ վիտուժեան յոյսից զուրկ վայրի մարդը. նորա հրոսակներն առջևից մահ, ետևից աւեր ու սարսափ են տարածում: Դա արիութիւն է, բայց դա չէ բարոյական արիութիւնը:

Աներկիւղ ու համարձակ է նաւապետը. տեսէք, որոտում է երկինք, արեւը ծովի ետևն է անցել, հեղեղ, կարկուտ ու կրակ է սփռում երկինք խաւար ծովի վերայ. դղրդում է ծով, նորա կրծքում անդունդներ են բացուում, մահահոտ ալիքները դէզ-դէզ գրոհ են տալիս, բաղխում են իրար. ծովը լայն բացուած դերեզման է դարձել: Սակայն նորա վերայ չըրջում է նաւը: Վերից երկնքի հարուած, վարից ալիքների բաղխում. «անձնատուր, անձնատուր» են աղաղակում. բայց նորա փշրուում են նաւի հսկարտ կրծքի և կողերի վերայ: Նորա խելում կանգնած է մի յանդուգն մարդ, աներկիւղ ու համարձակ վարում է նաւը, սպառում է ալիք, արհամարհում խաւար անդունդներ և յառաջ լողում. լուսաւոր մարդու միտքը չըջում է ծովերի վերայ: Դա էլ արիութիւն է, բայց դա էլ չէ բարոյական արիութիւնը:

Արիութեան այս տեսակը ինքնասպահանութեան զգացմունքից է բղխում. բայց մի-

Թէ մարդու գերագոյն կոչումը, գերագոյն նպատակը միայն իւր անձի մէջն է. միւթէ նիւթապաշտուածեան արծաթի հանքերումն է թաղնուած մարդու կենաց գաղտնիքը: Եթէ այն, հապա ինչո՞ւ կամայ ակամայ մեր ոտքերը ծունկ են իջնում, մեր բազուկները տարածուում այն սրբոց, այն նահատակաց, այն հերոսների յիշատակի առջև, որոնց հարստութիւնը դառն աղբատութիւնն էր, որոնց փառքը իրենց փշեայ պսակն էր, որոնց սուրը աշխարհի անարդարութիւնը շանթող լեզուն էր, որոնց մերկութեան ծածկոյթը իրենց մարմնի կարմիր արիւնն էր, որոնց հանգիստը գերեզմանն էր:

Մի անպղտոր հայեացք ձգեցէք քրիստոնէական հաւատոյ դաշտի վերայ ու ճշմարիտ հերոսները տեսէք: Տեսէք մի շնաշխարհիկ Սուրբ Ստեփաննոս, մի մատաղ սարկաւազ. նորա վերայ հակառակորդները կարկուտի պէս քարեր են թափում, քարկոծում. նա նոյն անխուով ու հոգևով հանգիստ Ստեփաննոսն է, աչքերը դէպի երկինք դարձրած: Նորա կենաց գաղտնիքը իւր մարմնից դուրս է:

Տեսէք մի հսկայ Պօղոս, երկնային գաղափարների գիրքը կրծքին սեղմած կանգնած է հեթանոս աշխարհի հրապարակում: Նիւթապաշտ հեթանոսութեան հարուած մնաց, որ չըթափուէր

այդ հսկայի վերայ. սակայն հարուածող հեթանոսութիւնն ընկաւ, հսկայ Պօղոսը կանգուն մնաց:

Տեսէք հայոց աշխարհի փառաց ու մեծութեան անսասան վկայ Լուսաւորչին՝ հայոց աշխարհի կրթքումը կանգնած Մեծ Գրիգորին, որի առաջ ամբողջ հայութիւն ծունկ է իջնում ու համբուրում ս. նշխարներ. հայոց 1600 տարեկան Ս. Տաճարը Լուսաւորչի ազքատութեան, շարշարանաց, տառապանքների յաւերժական վկան է. նշխարներն, նշխարներն անգամ փրկարար, սուրբ, հրաշագործ ու կենագործող են:

Արդ, այս սրբերը, նահատակների գունդը և մեր երկրպագութիւնը վկայ են, թէ մարդու գերագոյն նպատակը իւր անձի մէջը չէ. նորան հասնելու ուղիղ ճանապարհը բարոյական արիութիւնն է, մի արիութիւն, որ մարդու բարոյական պարտականութիւնիցն է բղխում, մի սրբիչ, մաքրիչ հուր, որ մեր օրերում զրթքաղղարար նիւթապաշտութեան անձրեխն է բռնուել: Ո՞վ կուրանայ քաղաքակրթութեան քարիքը, բայց և ո՞վ կհամարձակուի քաղաքակրթութեան ստեղծած վախկոտ քնքշութիւնը, հիւանդոտ անարիութիւնը պաշտպանել: Նախ սուրբ գիրքը թող խօսի:

Ենովայի հրամանով արին Մովսէս Սինա սարն է բարձրացել, որոտացող Աստուծուց

պատգամներ առնելու. նիւթապաշտութեամբ զեզուն Իսրայէլը մահու սպառնալիքով պահանջում է Ահարօնից ոսկի հորթ ձուլել և զայն աստուած դաւանել: Գաղափարը երկիւղով ծածկող անարի Ահարօնի ձեռքերը հորթ են ձուլում մուր ամբօխի համար: Ահա իջնում է սարից Մովսէս, բարկացայտ աչքերը սևեռում կուռքի և ամբօխի վերայ, նախատում երկշոտ առաջնորդին, փշրում է կուռքը, և ոչնչացնում արձանացած մոլորութիւնը:

Մի վայրկեան թօթափենք մեր արտևանունքներից արծաթի փոշին, բարձրանանք իւրաքանչիւրս մեր Սինա սարը, կապուտակ երկնքի խորհրդաւորութեան մէջը թաղուինք ու մի հայեացք ձգենք լերան ստորոտում փրճուած աշխարհի վերայ: Տեսէք հրապարակի վերայ կանգնած մի ոսկի հորթ. Աստուծոյ անունը դարձեալ կայ, պաշտամունքը դարձեալ կայ, բայց այդ անունը, այդ պաշտամունքը ոսկի հորթին է տրուում: Մովսէսն հեռու է, իսկ Ահարօն, մահից վախեցող Ահարօն, Մովսիսի բարոյական արիութիւնը չունի յանդիմանելու արծաթմոլութիւնն ու մոլորութիւն, և յօժարում է հորթ ձուլել, որ իւր կեանքն ազատէ: Եւ սրբան անթիւ են մեր օրերում գաղափարն անձի երկիւղով ուրացող Ահարօններ:

Մտէք ձեզ պատահող առաջին աղքատիկ հիւզը. մերկութեան, քաղցի, անձրևող վշտերի թագաւորութեան սահմանն էք մտիւ: Ելէք, անցէք բարեգործ մեծատունների բնակարաններն ու վաշխառուի տունը մտէք. քաղաքակրթութեան բարեաց հեղեղը ողողել է այս տուն. շարք շարք սնդուկների մէջ դեղին մետաղն է խօսում. այդ ձայնը վաշխառուի հոգին է. նորա ամէն մի ոսկու մէջ կողոպտուած աղքատի մի կուց արցունքը կայ, որ ի մի հաւաքուելով արտասուաց դետ կղառնայ: Բայց ինչպէս համարձակուինք աղքատի համար մեծատան սիրտը ցաւեցնել. չէ որ նա մեզ պէտք կըզան մի օր: Ո՛չ, հազար ոչ, մենք այդ չենք կարող անել, մեզ պակասում է բարոյական արիութիւն:

Որքան և յիշ, բայց դարձեալ շատ են այն կտրիճները, որոնք ըմբռնում են մարդկային բարձր կոչումը. բայց ի՛նչպէս քարոզեն զեղեցիկն ու վայելուչը, ի՛նչպէս դէմ գնան նիւթապաշտութեան զետի հոսանքին. չէ որ աշխարհը կծաղրէ նոցա, չէ որ ծանակ կղառնան: Քաղաքակրթութեան հիւանդոտ վախը խեղդել է արիութեան ոգին: Բայց միթէ աշխարհը միշտ չի՞ ծաղրել սրբութիւն, անաղարտ անուն, աննկուն հերոսութիւն, վախկոտ զաղափարականներ, և միթէ անհաւատների ծաղրից կորել է

հաւատը, չբացել առարխնութիւն, մեռել է արդարութիւն:

Արդ, կարո՞ղ է նիւթապաշտութեան վախից դողդողացող հոգին գաղափարական դուարձութիւն զգալ, հոգւոյ յարատե երջանկութիւն վայելել. կարո՞ղ է մահուանից աւելի զօրեղ Աստուծով պարծենալ—«Տէր լոյս իմ և կեանք իմ, ես յումմէ՞ երկեայց...»

Քարոյական վախկոտութեան ծառը եսականութիւնն է, որի վերայ նիւթապաշտութիւն է ծաղկում. եսականութեան ծառն արմատախիլ անող փրկարար հողմը ճշմարիտ մարդասիրութիւնն է, որի հովը պարտաճանաչութեան անոյշ բուրմունքն ունի. իւր բարոյական պարտքը հասկացող մարդը վախ չունի, վասն զի իւր կենաց գազանիքը իւր անձից դուրս է:

Քարոյական արին այն մարդն է, որ գիտէ տանջուել ու կռուել, որ ընդունակ է չարութեանը պատերազմ հրատարակել, իւր անձովը պաշտպանել երկրպագութեան առարկան. նա այն մարդն է, որ գիտէ ոգևորուել երկնաւոր զինուոր վարդապետի խօսքերով. «Ո՛չ եկի արկանել խաղաղութիւն, այլ սուր. հո՛ւր եկի արկանել յերկիր»:

Քարոյական արին այն մարդն է, որ պարտականութեան զգացմունքի հրապոյրով յանի-

բաւի տանջուող ընկերին օգնելու սիրով կռուի դաշտն է ելնում ու մոռանում է իւր անձի դրժքադղութիւնը, գաղափարի առաջ նսեմանում է անձնական երջանկութեան զգացմունքը:

Եւ վերջապէս բարոյական արին է նա, ով պատրաստ է իւր անձը տալ իբրև փրկանք շարութեան ձեռքը գերի ընկած առաքինութեան, հաւատալով՝ որ չի մեռնում, հաւատալով թէ «Որ կորուսցէ զանձն իւր, գտցէ զնա»:

Բարոյական արիութեան համար նիւթական կապ չկայ. անարդարութեան երեսին ապտակ հանողն է նա, իւր հացի, իւր բարիքի, մինչ իսկ իւր կեանքի զնով: Նորա ոյժը, բարոյականութեան աղբիւրն Աստուած է, նորա փառքը պարտաճանաչութեան սէրն է. խաւար հոգիների մէջ նորա լոյսը Տէրն է, խաւար թըշնամիների մէջ ապաւէնն Աստուած: Նորա յաղթական երգը, աներկիւղ համարձակութեան սաղմոսը, հերոսական ոգու շարժիչ մեքենան, մխիթարիչ մրմունջը արիասիրտ մարգարէի հոգեբուղիս աղօթքն է. «Տէր լոյս իմ՝ եւ կեանք իմ՝, ես յումմէ՛ երկեայց. Տէր ապաւէն կեանաց իմոց, ես յումմէ՛ դողացայց»:

Գ.

Ն Ա Խ Ա Ն 2 Ի Գ Է Մ

«Զի ուր հեռ եւ նախանձ, անդ եւ անկարգութիւն եւ ամենայն իրք չարք».

Յ.՝.բ. Գ.

«Գիշերն մերժեցաւ և տիւն մերձեցաւ...
նով մարդ, թօթուէ քունը աչքերիցդ, ոտքի ել,
գարնան առաւօտ է, աղօթարանը կրակ է
կտրել, հնոց դարձել: Վեր կաց, լուսարացի
անուշիկ զեփիւռը թող գայ, շոյէ ճակատդ, վեր
բարձրացնէ ծանրացած արտևանունքներդ, բաց
ցուին աչքերդ ու տեսնես Ստեղծողի գաստակերտը—
Բնութիւնը, որ քո օրօրանդ է: Հոգուդ աչքն էլ բաց,
հերիք է ժանգոտած փականքներով կաշկանդես միտքդ,
բաց դայն, հրաշալեաց բնութիւնը իւր հովով սթափեցնում է
քեզ, ետէն լուսոյ ճառագայթ է զրկելու իւր
կապուտակ ծոցէն, որ սիրտդ մտնի, խոհեք
Դուզէ այնտեղ և դու լուռ ու մտախոհ անձնատուր
լինիս երկնից լապտերի լուսով քննելու
բնութիւնն ու քեզ, որսլէս զի կատարուի ամէ-

նէն դժուար պատուէրն իմաստունի թէ «Ժա-
նէր զքեզ»:

Ծանիր զքեզ. որչափ դժուարին բան, որ-
պիսի խորին գիտութիւն: Իբրև մի մատաղ
տունկ, իբրև մի անգօր մանուկ աշխարհ ես
զալիս մի քանի տասնեակ տարի ճանապար-
հորդելու: Ուղեգնացութեանդ մէջ հսկայական
գործեր ես կատարում. փոքրիկ գլխիդ մէջ ժո-
ղովում ես անցած դարերի իմաստութիւնը, ե-
րեակայութեանդ մի թռիչքով անտեսանելի աշ-
խարհներն ես թևակոխում: Գու հանճար ես,
դու հերոս ես. դու հրաշալիք: Բայց... բայց
յանկարծ առջևդ մի փոս է բացւում ու քեզ,
նոյնքան անգօր, նոյնքան տկար ու թոյլ հսկա-
յիդ կուլ է տալիս: Այսպէս դու հրաշալիք ես
և դու դատարկութիւն, դու հսկայ ես և դու
իսկ մարմնացեալ անգօրութիւն, դու ամենայն
ինչ ես և դու ոչինչ ես:

Երբ կեանքով լի ու պճնուած՝ արագավազ
կառքով սլանում ես կեանքի անհարթ ասպարի-
ղում—դու գերազանց զարդն ես բնութեան, երկ-
րի ծաղկունք քեզ են նախանձում, երկնից աստ-
ղեր խէթ աչքով նայում: Իսկ երբ կառքիդ անիւք
սունակից դուրս է թռչում ու քեզ ջարդոտում
—դու նոյնն ես, ինչ որ ձեռքի մէջ տրորուած
վարդը, դու գեղազուրկ տեղեկութիւն մ'ես:

Երբ գիտնականի տոկունութեամբ մտքիդ լապտերի լուսով մի փոքրիկ ճանճ ես ուսումնասիրում՝ համրում ես մէկիկ-մէկիկ կազմիչ յօդերն, արիւնաբաշխական երակների ու զարկերակների զարմանարուեստ վտակների ուղղութիւնն, առատութիւնն ես չափում, կշռում — դու գերազանց հնարագէտ ճարտարապետ մ'ես: Իսկ երբ փորձում ես քան մեր աշխարհն առաւել խոշոր աշխարհները տեսնել ու չափել, անգիտութեան վարագոյրը՝ փակում է հայեացքդ, — դու անփորձ համբալ մ ես, ենթադրութիւնների բարձր պարիսպները խարխափող միջկոյր:

Երբ դու մի հատիկ առարկայ մասնիկների բաժանելով անվերջ ու անտեսանելի քանակութիւն ես զտնում — դու ամենաթափանց ճառագայթ մ'ես: Իսկ երբ քո ծագման ու վախճանի վերայ ես մտածում — դու անթափանց խաւար մ'ես:

Տիեզերքում ո՞ւր է քո տեղդ, ո՞վ մարդ, կ'հրաշալիք ես կ' ոչնչութիւն. բայց ոչ մէկն ես կ ոչ միւսը. ո՞ւր է քո գահդ արարածների շարքում:

Թողնենք արտաքինն ու մարդու հոգեկան աշխարհի կենդրոնները թեկախսենք. տեսնենք նոյն զուգադիպութիւնը չէ՞ թաղաւորում այստեղ:

Եղբարք ի՞նչ սիրելիք, իմաստութեան ոչ

մի թանգարանում այնքան պայծառ, այնքան պարզ, այնքան մեկին հանդիսացած չէ մարդը իւր վեհութեամբն ու ստորութեամբ, իւր սրբութեամբն ու պղծութեամբ, իւր վեհանձնութեամբն ու շարութեամբ, իւր չքնաղ վայելչութեամբ ու իւր զագիր հակումներով,—այո, ոչ մի տեղ, ինչպէս ս. Աւետարանի մէջ, ինչպէս Փրկիչ Աստուծոյ երկրաւոր կեանքի վերջին օրերի հանդիսարանում: Այսօր այդ օրերի նախադուռն է: Դուք փոքր ի շատէ զիտէք այդ չքնաղ կեանքի նկարագիրը, վասն զի քրիստոնեայ անունն էք կրում, ՅԱՍԻ ԵՍ միայն կհամեմատեմ այստեղ վսեմութիւնն ու անկումը մարդուն:

Յիսուս շրջում է աւերակ սրտերով ցանուած դաշտերն Հրէաստանի, բեկորներ ժողովում, սրտեր շինում: Դպիրները խորհում են և երկնաւոր բրտի մարմինն էլ աւերակ դարձնել:

Հովուապետն Յիսուս սիրոյ սրնգի ձայնով է առաջնորդում հօտը. օրէնսպէտ փարիսեցիք ատելութեան թոյն են նիւթում նորա համար:

Թողութեանց բժիշկն երկնաւոր յանձինս անբարոյ կնոջ մարդ է տեսնում, թեկէն բռնում, վեր է հանում. թերութեանց մէջ թաղուած փարիսեցիք սխալական կնոջ վերայ կորոտեան քարեր են բարձրացնում:

Յիսուան իբրև սրտերի թագաւոր Երուսաղէմ է մտնում. ամբոխն ուխաննա է կանչում, կարծելով թէ Նոր թագաւորը սրով է աշխարհ գալիս: Յիսուան ուզում է սրտերի ազատութիւն քարոզել. ամբոխն ոյժ է պահանջում, առանց հասկանալու թէ սրով խլուածը, սրով կ'պահուի միայն և սրով էլ յետ կ'խլուի:

Յիսուան անդամալոյծին է բժշկում. անդամալոյծը Նորան ապտակ դարնում:

Յիսուան յաւիտենական կեանք է խոստանում սիրելի Յուդային, Յուդան 30 արծաթով ծախում է այդ կեանքն ու վարդապետին:

Յիսուան իւր հայրենիքի ախտերը սիրոյ սրբիչ ցօղով է սրսկում. հայրենիքը Նորան փշով պսակում, ապտակով ձաղկում:

Յիսուան իւր հայրենի տաճարում զոհ է բերում իւր սիրտը. ամբոխը տաճարի դրան լուտանքներ է թափում նորա գլխին:

Յիսուան ուզում է խարխուլ Երուսաղէմը շինել, ամբոխը նորա մարմնաւոր շէնքը խաշի վերայ դարկելով է փշրում:

Տեսաք ինչ է մարդը, հրեշտակ և գազան, լոյս և խաւար. մի թափանցիկ պարզութիւն, մի անթափանց պղտորութիւն. մի ծաղկավառ լեառն, մի մթին ձորակ. մի անվերջ անուշհոտութիւն, մի մշտական գարշահոտութիւն.

մի գիրկ վարդ, մի դաշտ փուշ. կեանք և մահ:

Արդ, խորհրդածութեան առնենք. սրն է այն աղբիւրը, մարդու սրտի մէջ, որ թոյն է ժայթքում ու թունաւորում սէր ու խաղաղութիւն բոլոր աղբերց անուշահամ վտակը: Այդ թունահոս աղբեր անունը նախանձ է:

Քայց ինչ է նախանձ. որոշակի պատասխանել կարող չեմ, վասն զի ինչպէս մի փոքրիկ իր գիշերուայ անթափանց վարագուրի ներքե՛ այնպէս ծածկուած է նախանձի արմատը մարդու սրտի խորքում: Սակայն չեմ հրաժարուի բանալ ձեր մտքի առջև այն, ինչ որ նշմարելի է նախանձի ներքոյ:

Մարդս մէկ անբացատրելի հակումն ունի ուրիշի երևակայութեան մէջ ապրելու, մերձաւորի հիացմունքը շահելու. այդ է պատճառ որ շատ անգամ մարդիկ կամաւորութեամբ զոհւում են, որ մերձաւորների սրտումն ապրեն: Կենդանի մնալու և այլոց սրտերումն ապրելու համար շնորհք, շնորհալիութիւն պէտք է ունենալ, վասնզի երևակայութեան մէջ շնորհն է անմահանում, երևակայութիւնը ոյժին է երկրպագու, իսկ շնորհքն ոյժ է, մտաւոր ոյժ, բարոյական ոյժ, գեղարուեստական ոյժ: Այս շնորհներից բաժին ունեցողը անկասկած է, որ այլոց սրտերում պիտի ապրի, ուստի ապրում

ու գործում է շիտակ, առանց կեղծիրի: Այլ կերպ
են վարուում շնորհագուրկ մարդիկ. նորա այլոց
սրտերում ապրելու համար աշխատում են խոր-
տակել այն սրտերում շնորհալու գեղեցիկ արձանն
և նորա փոխարէն իրենց անտաշ, կոպիտ կոճ-
ղը դնել: Ահա անշնորհքութեան այս գիտակ-
ցութիւնից ծագում է շարախօսութիւն, զրպար-
տութիւն և կեղծաւորութիւն: Չարախօսում են
շնորհքը, որ անշնորհքութիւնը դիրք ունենայ,
զրպարտում են ոյժը, որ անոյժը ոյժով երեայ,
կեղծում են իրենց սիրտը, որպէս զի այլոց
առջև ձևանան այնպէս, ինչպէս որ չեն խկա-
պէս: Գիտէք դուք մի մեծ մարդ, շնորհքներով
լեցուն որ նախանձէր, զրպարտէր, կեղծէր և
շարախօսէր. երբէք. անշնորհքների, տկարե-
րի, սինլքորի վաճանն են դորա. իսկ շնորհքն
յողթական է, ինքն է իւր վաճանն ու ասպար.
ուստի շնորհալին մաքառում, ընկնում է, բայց
չի նախանձում, չի ստորանում:

Այսպէս նախանձը անշնորհքութեան և ան-
զօրութեան բերքն է, իսկ կեղծիրը, շարախօ-
սութիւնը, զրպարտութիւնը նախանձի զէնքերն
են: Նայեցէք շնորհաց աղբիւր Փրկիչ Յիսուսի
վերայ ու տեսէք նորա վսեմութիւն, խորհեցէք
փարիսեցոց դարաց, սինլքոր ամբոխի, Յու-
դայի վերայ ու տեսէք ստորութիւնը մարդու

որ անշնորհքութեան է նշանակ, որ վախկոտ նախանձի է բերք:

Շնորհազուրկ նախանձոտի հոգին հասկանալու համար մի օրինակ պատմեմ: Արծուին մէկը իւր հզօր թևերով թռչում, սաւառնում էր երկնից այն բարձունքներում, ուր վայլակներ են ծնանում: Հանդիստ առնելու համար նա թողեց իւր անոահաման ասպարէզն ու կապուտակ երկնքից դէպի վար սլացաւ և կանգնեց դիւզի մի տան ցանկասպատի վերայ, այնտեղից թռաւ միւս ցանկասպատը: Նոյն բախում մի թխսմայր հաւ իւր ձագերով հպարտ-հպարտ դրօսնում էր. նա տեսաւ արծուի մի պատից միւսը թռչելիս և դառնալով հարեան հաւին ասաւ հեզնաբար. «Քա, սանամայր. մի՞թէ արծիւներն արժանի են այդքան զովասանքի, տես ինչքան ցածր են թռչում. մի՞թէ մենք հաւերս պակաս ենք արծիւներից, չէ՞ որ ես էլ կարող եմ մէկ պատից միւսը թռչել»: Հաւի խօսքերը հասան արծուի ականջին. նա հասկացաւ նախանձոտութեան ձայնն ու պատասխան տուեց. «Է՛հ, աղէկ, կռկռան հաւիկ, իրաւ է որ արծիւները երբեմն մինչև հաւերի ցածրութեան են իջնում, բայց երբ ես լսել ու տեսել որ հաւերն արծիւների բարձրութեանը հասնէին»: Ահա նախանձ, ահա շնորհքի ուրացութիւն:

Աւագ, որչափ առատ է նախանձի հողը մարդկանց սրտերում, որչափ անհուն նորա ծնունդ գրպարտութիւնը: Նորա քանակութիւնն իմաստուն ժողովոյն է կշռել. «Դարձայ և արեգակի ներքև տեսայ ամէն տեսակ գրպարտութիւն, գրպարտուածների արտասուք և ոչ որ կար նրանց մխիթարող. իսկ գրպարտուողների ձեռքում ես միայն բռնութիւն տեսայ ու երանի տուի այն մեռելներին, որոնք մեզնից յառաջ հեռացել են այս աշխարհից, բայց աւելի երանի տուի նոցա, որոնք ոչ կենդանի են և ոչ մեռած, այլ աշխարհք անգամ չեն եկել, որ չեն տեսել չար արարածներին արեգական ներքոյ. և տեսայ մարդկանց աշխատանքն ու կորութիւնը. մերձաւորների մէջ նախանձ տեսայ, որ ունայնութիւն է և յօժարութիւն հոգւոյ: Ես տեսայ թէ ինչպէս անզգամը պոկում էր իւր միսն և ուտում»:

Արդ, եղբարք իմ ի Քրիստոս, սիրելիք և անձկալիք, մարդկային սրտի վերայ հրաւիրեցի ձեր ուշադրութիւնը Փրկիչ Յիսուսի կեանքի օրինակներով ու ցոյց տուի ձեզ այն օձը՝ նախանձը որ կծիկ է դարձել մարդու սրտի լաւագոյն անկիւնում, որ և Աստուծոյ սեղանին է տեղի:

Ո՞վ կտայ ինձ այն թովիչ ձայնը, որ թո-

վէի այն օձն ու մեր սրտերից դուրս քաշէի: Մէկ դեղ կայ միայն. դիմել շնորհքների բաշխող Աստուծուն սրտաբուղխ աղօթքով և աղերսել որ նա շնորհաց կաթիլներ սրսկէ մեր սրտերում ու ցամքի, շորանայ նախանձի օձն այնտեղ: Մի կասկածէք թէ անշնորհքն աղօթելով շնորհք չի առնի. հազարաւոր են օրինակներ ուր նախանձոտ անշնորհքութիւնը շնորհալի վեհութեան է փոխուել հաւատով, ջերմ աղօթքի միջոցով:

Ս. Յակոբոս առաքեալի խօսքով եմ ասում ձեզ, եղբարք, «դի ուր հեռ և նախանձ, անդ անկարգութիւն և ամենայն իրք չարք»:

Մարմնացեալն Աստուած գալոց օրերի շնորհիւ լցնէ մեզ իւր շնորհքով որ մեզ ճանաչենք և հասկանանք թէ նախանձի հողը հերոս չի բերի, նախանձոտ ազգը կեանքի գարուն չունի: Ամէն:

Գ.

«Տէր, բարևոք է մեզ աստ լինել»:

Մ^{որ}. ԺԷ.

Քրիստոնեայ հայ եղբայրներ.

Ի՛նչ փափագով, ի՛նչ մաշող կարօտով, ի՛նչ վեհ ոգևորութեամբ է հնչում Տիրոջ առաքեալի այս խօսքը հաւատով քրիստոնէի ականջին. «Բարևոք է մեզ աստ լինել»:

Մի փոքր յառաջ հայրենիքից ու ազգականներից հալածեալ Յիսուսը. մահուան ստուերով պատած ձորակով էր անցնում և իւր շարձարանքի ու դատապարտութեան մասին խօսելով՝ վշտերի ծով էր դարձնում սիրեցեալ աշակերտների սիրտը: «Քա՛ւ լիցի քեզ Տէր, մի լիցի քեզ այդ» սարսափահար Պետրոսն էր ազգակում: Ինչպէս, ինչպէս կարելի է, որ աստուածորդին, աշխարհի թագաւորը մեղաւոր մարդկանց դատաստանն երթայ և ի խաչ հանուի մի մեղապարտի նման: Տարակոյսների ալիքը իւր թևերի վերայ էր առել առաքեալներին, որոնք՝ անդեկ առագաստներից զուրկ նաւակի նման, խաղալիք էին դարձել նոցա կատաղի փրփուրներին: Նա՛, որ ամենքի կեանքն է, նա

որ յաւիտենից թագաւորն է, ինչպէս պիտի
բաժին չունենայ այս հրաշալի աշխարհից, այս
բնութիւնը, որ իւր շնչովն է ծաղկել, այս գեղն
ու շուք իւր հրամանով են կանգնել, միթէ մահ
պիտի բուրնն նորա համար. ինչպէս, ինչպէս
կարելի է:

Խեղճ առարեալներ, որոց համար դեռ աշ-
խարհի վարպը շէր թառամել, որոնք քաղցրու-
թիւնը դեռ կեանքի աղբիւրիցն էին ծծում,
որոց համար դեռ պաղտնիք էր մի ուրիշ վեհ,
սուրբ, նուիրական կեանք: Ո՞վ պիտի վանէր
նոցա մտքերն յեղիցող հողմը, ո՞վ պէտք է
փարատէր նոցա տարակոյսը, եթէ ոչ նա՛, որ
կարողն էր մրրիկներին հրամայել «դադարեցէք»
և դադարում էին:

Ահա, նա կեանքի խարուսիկ հրապոյրնե-
րից, կեանքի հովտից հանելով հաւատարիմնե-
րին բարձրացաւ մի բարձր, առանձին լերան
գլուխ ու նստեց: Որքա՛ն շքնաղ երեաց այն
բարձունքից Աստուծոյ երկինքը, կապուտակ կա-
մարն իւր մշտաւառ լապտերներով տիրեց նո-
ցա սրտին. այն ի՛նչ հրաշալիք էր, այն ինչ
հրապոյր բարձր լերան գլխին: Իսկ վա՛րը. վա-
րը լերան ստորոտում խաւարի մէջ կորել ու
ծածկուել են ասլարանքների, լռել են գուար-
ճութիւնների, գեղ, փայլ ու շուքը կեանքի: Որ-

քան տկար է նոցա լոյսը լերան լոյսի առաջ, որքան կարճատև:

Ահա այդ լերան գլխին առաքեալների սովորական վարդապետը փոխուում, լոյս է առնում, լոյս է դառնում, լոյս է տալիս. արեգակի պէս երեսը, ձիւնի պէս հանդերձները խրտողտում են մահկանացու աչքեր և նորա երեսն ի վայր գետին են փռուում: Մարդկային աղօտ լոյսին, կեանքի աղօտ լոյսին միայն վարժ աչքը անկարող է տանել երկնային լոյս, իսկական գաղափարական լոյս, ինչպէս բանտից ելած մարդը վառ արևի առաջ: Եւ ահա այս նոր ու անծանօթ լոյսի քաղցր տպաւորութեան տակ ոգևորող Պետրոսը հիացմունքի մէջ ձայն է տալիս. «Տէր, Տէր, բարւոք է մեզ աստ լինել»:

Ի՞նչ էր այս ոգևորող ձայնը, ի՞նչ հրաւէր է կարգում Թափոր լերան գաղաթից արձակուած այս անոյշ հովը. մարդիկ, որ գաղափարականն ու վեհը թողած աշխարհի կեանքի ծովի վերայ կը լողաք բաց առազաստներով, դուք նաւահանդիստ չունիք, դուք հոգու անդորրութիւն չունիք, մարդիկ, որ ոսկեշատ պալատներուն երկրպագութիւն կուտաք, ու հեշտութեանց դարպասներին ուխտ կերթաք, դուք կայան չունիք, այդ սպարանքները շուտով իրենց հողաբլրի տակ պիտի առնեն ձեզ ու կորչի ձեր

անունն ու յիշատակ: Մարդիկ, որ անկուշտ որսորդների նման լեռ ու դաշտ չափելով, ծով ու գետեր կտրելով ոսկի դէզեր կըղիզէք, դուք յագուրդ շունիք, դուք կարօտ ու քաղցած կը մեռնիք առանց ձեր բարիքը վայելելու: Մարդիկ, որ լոյսը թողած մութ անկիւններ սիրեցիք, զիշերը ցորեկ, ու ցորեկը զիշեր դարձուցիք, որ ձեր եզրօր աղի արցունքով, դառն քրտինքով յագեցաք, — ի՞նչ է, ի՞նչ է ձեր կեանքը, եթէ ոչ մի անցնող ալիք մեծ ծովի վերայ, մի կայծ կրակ ջրերի մէջ, թօթափուռած տերև մրրկի առաջ: Թողէք այս ամէն կոյր հրասպոյր, գոհացէք միայն ձեր կեանքն ապահովելու չափով ու աշքներդ դէպի վեր դարձուցէք. հոգեւոր կեանքով, գաղափարով, իդէալով ապրեցէք ու տեսէք որքան քաղցր է այն, որչափ լուսաւոր, որքան մօտ Աստուծոյ:

Գաղափարական հոգեւոր կեանքն էր, քրիստոնեայ հայ եզրայրներ, որ Փրկչի աշակերտներին աշխարհից բարձրացրեց ու Թափօր սարը հանեց. բարձր է Թափօր սարը դաշտից այնքան, որքան բարձր է բարոյական, հոգեւոր կեանքը աշխարհի կեանքից, և ով որ այդ կեանքովն է ապրում, ով որ ընկերի, մերձաւորի բարիքը վեր է դասում քան իւր հաճոյք, նա միայն կարող է Թափօր լեռան կեանքի լուսոյ առաջ խո-

նարհիլ ու աղաղակել «բարւոք է մեզ աստ լինել»։ Այստեղ օր աւուր ծաղիկ երիտասարդը կ[թոռմի ու դէպի հողը կ[սոնարհի, աչագեղ օրիորդը իւր բոյրը կորցնելով կ[թորշոմի, ինչպէս խլուած վարդն արևի առաջ, հարուստ ու աղքատ անյիշատակ հողարլրի տակ կանցնին — իսկ այնտեղ գաղափարական կեանքի լեռների վերայ բարձրացողը մահ չունի։ Մեռել են Թափօր սարի հոգևոր կեանքի զեկավարները, մեռել է Գողգոթայի կատարն իւր սուրբ արիւնով ցօղող երկնային նահատակը, մեռել է Համբարձման սարից դէպի վեր ելնող յարուցեալը։ Երբէք, երբէք, այն լեռների կատարներում անմահութեան հոտ է բուրում։

Եղբայրներ, հոգևոր, իդէալական կեանքի յաղթանակի յիշատակ է այսօր, անմահութեան առաջին դասն է Փրկչի այլակերպութեան այս շքնաղ տեսարանն ու հանդէսը։ Հետևինք այդ կեանքին։

Բայց ամեն ազգ, ամեն հաւատացեալ ազգ իւր Թափօր սարն ունի և ամեն տարի այդ սարի գլխից այս ձայնն է գալիս. «բարւոք է մեզ աստ լինել»... իսկ ձեր Թափօրն ո՞ւր է, գաղթական հայ եղբայրներ, ո՞ր լերան գլխից անմահութեան հով է փչում ձեզ։ Կյիշէք Մայր Աթոռ, կյիշէք Հայոց լուսոյ մօր, կյիշէք ձեր պապերի սրբազան սարը, ան, էջմիածինն է այն,

այն է ձեր Թափօր սարը, արդեօք լեռների
շարքեր, դաշտերի տարածութիւն, ծովերի ա-
լիք, որոնց այն կողմը թողին ձեր պապերը
Ս. Էջմիածին, ձեզ մոռացնել տուին այն: Յի-
շոյութեան թևերի վերայ, պանդուխտի կարօ-
տով, արդեօք կ'ընչէք երբեմն դէպի Հայոց
Սիօնը, ուր ձեր անցեալ փառք, արդի պատիւ
և ապագայ սկեզէն յոյսերն ու երազներն են
պահուած: Ո՛հ, հայ եղբայրներ, յիշեցէք Սիօնը
«Հարցէք զողջունէ Էջմիածնի, ոյք սիրէք զՏէր»:

Բայց զիտեմ, երբ Սիօնի կարօտը զարթ-
նի ձեր մէջ, երբ Էջմիածնի սէրը ձեր պապերի
ածիւնից ծլի ու ձեր սիրտը լցնի, կարմիր քօ-
ղով պիտի ծածկուի ձեր երեսը, ամօթահար
պիտի կանչէք «Ա՛խ մայրենի անոյշ լեզու, որով
հայկական մրմունջներ էին առաքում մեր պա-
պերը դէպի երկինք և դէպի Էջմիածին, ուր է,
ուր կորուցել ենք մենք: Ինչպէս հասկանանք
Սիօնի հրաւէրը, ինչպէս մօտենանք Թափօր
սարին, ա՛խ ինչպէս, ինչպէս: Ի՞նչ է քրիս-
տոնէի կեանքը, երբ իւր աւետարանը չհաս-
կանայ, ի՞նչ է հայ եկեղեցու ազդեցութիւնը
եթէ հայու սաղմոսներով չհեղեղուի մարդու
հոգին. ի՞նչ է մարդ առանց իւր ազգային լե-
զուի, ինչպէս աստղերն ու լուսին կօրցրած
երկինք, ինչպէս լարերը կտրած անձայն նուա-

զարան, ինչպէս պատիւը ծախած անմիտ վաճառական:

Քայց եղբայրներ, նա, որ իւր փառքի ահաւորութիւնից, սարսափած առաքեալներին ձայն տուեց «յոտն կացէք մի երկնչիք», նա ինքը կրանայ ձեր լեզուն, եթէ դուք բանաք ձեր սիրտ Էջմիածնի ձայնի առաջ: Յորդորում եմ ձեզ, քրիստոնեայ հայ եղբայրներ, յոտն կացէք մի երկնչիք, արծարծեցէք ձեր սրտերում ու տներում բարոյական—ազգային դազափարական կեանքը, սիրեցէք ուսանել և ուսուցանել մայրենի լեզուն ու մօտեցէք Սիօնի սարին, այնտեղ, այնտեղ բարւոք է մեզ լինել, այնտեղ է ըզխում ձեզ համար օրհնութեան աղբիւրը, այնտեղ են ձեր փառաց յիշատակները: Այնտեղից ողջոյններ եմ բերել ձեզ համար, առէք ընդունեցէք այն և սիրեցէք Էջմիածին:

Նա, որ բացեց իւր աշակերտների աչքերը իւր փառքը տեսնելու, նա թող բանայ գաղթականի սրտում մոռացուած յիշատակներ. նա թող վհուկութեան ընկերօրութեան լուսով լուսաւորէ մեր ամենիս սիրտ իւր փառքի և մեր ամենիս պատուի ու երջանկութեան համար: Ամէն:

Ե.

«Վասն Սիօնի ոչ լռեցից եւ վասն Երուսաղէմի ոչ ներեցից մինչեւ ծագեսցի իբրեւ զլոյս արդարութիւն նորա եւ փրկութիւն նորա իբրեւ զփայլակն վանեսցի»:

Եսայի 40: 48—1.

«Սիօնի սիրու համար ես չեմ լռի, Երուսաղէմի սիրու համար ես չեմ դադարի մինչև որ տիրոջ արդարութիւնը լոյսի պէս ծագի, մինչև տիրոջ փրկութիւնը փայլակի պէս վառուի նորա վերայ». ահա Ս. Գրքի խորութեան մէջ պահուած հոգեշունչ մարգարէի ձայնը, որ այսօր ամենքիս ականջին հասաւ Տիրոջ տաճարում:

Երբ արտաքին աշխարհի մռայլ պատկերներն ու երևոյթներն առաջդ են գալիս, երբ խաղաղ հոգիդ յուզւում է մի ներքին ալեկոծութիւնից, երբ հոգեկան ու մարմնական ցաւերդ գրկում են քեզ ու վերջին ժպիտը՝ ինչպէս արագաթե թռչուն, սահում անցնում է դէմքիդ վերայից, երբ ամպոտ ճակատիցդ վիշտը ծանրանում, կաթում, ընկնում է աչքերիդ մէջը:

Թողնում ես ուրախ հասարակութիւնը, թողնում ես կեանքի փրփրացող ժխորն ու առանձնանում մի անկիւն և մութ գիշերից առաւել տխուր մտքերին անձնատուր լինում. դու համեմատում ես մարզն ու բնութիւն:

Ահա այս ծովը, երէկ առաւօտեան ոսկեծալիկ արշալոյսին նորահարսի սպիտակ քօղ առած ու ժպտերես, արևին էր սպասում. յանկարծ փչեց մի մրրիկ, արևն ամպերից քօղ առաւ ու կախ տուեց ծովի վերայ. թռաւ նրա ժպիտը, անգունդից ալիքներն արձագանք տուին որոտացող ամպերին, այրիացաւ ծով ու դէպի ավերը վազելով՝ իր յուսազուրկ գլուխը ժայռերի վերայ փչրել կամեցաւ:

Գեռ երէկ կապուտակ երկնքի առջև բարձրավիզ պանծացող կանաչ վարս ծառերը իրենց կարմրաթուշ պտուղներով ս. Գրքի անմահական Յզեմն էին յիշեցնում: Յանկարծ թափուեց կարկուտ, թօթափեցան պտուղներ ու այն դուգուած դալարի ծառերը, ցամաքած ալիսը դարձան:

Երէկ երկինքն իմ աչքերիս մէջ կլնեղար. ես կուզէի մի թռչուն լինել ու դէպի պայծառ լուսին սլանալ, ես կուզէի մի հով լինել բարձրանալ ու մի աստղ գրկել. բայց այսօր աչքս դէպի հողը խոնարհած անկիւններն եմ փախ-

չում. Ես ստսկում եմ երկնքից, նա որտտում, նա կայծակ է թափում երկրի վերայ, ո՛չ մխիթարիչ լուսին, ո՛չ վառ աստղերի հրատոյրը կայ: Նոյնը չէ արդեօք և մարդու վիճակ:

Տեսնում էք այս ալևոր բանուորին, որի փափուկ անկողինը ծովափնեայ աւազն է, որի հանգիստը ծանր բեռն է, որի մխիթարիչ ակընկալութիւնը՝ մահն է: Սա այն մեծատունն է, որի սեղանի ճոխ փշրանքով իւր նման հազարաւորն էին կերակրում:

Տեսնում էք այս սեւազգեստ կինը, իւր թագն ու պսակը կորցրած այրին, իւր զաւակներին շիրիմները ողբացող այս մայրը: Այս այն կինն է, որին ամէնրդ երանի էիք տալիս, որի զեղեցկութեանը խունկ էիք արկանում, որին միակ երջանիկն էիք համարում Եւայի գուստրների մէջ:

Երբ դուք անցաք պարիսպները խորտակուած, հրաշակերտ տաճարների դմբէթները խոնարհած, արքայական պալատները հողաբլուր դարձած այն աւերակ քաղաքի մօտով, յիշեցի՞ք արդեօք թէ երբեմն քաղզը իւր լայն թևերը բացած սաւառնում էր այն քաղաքի վերայ. բնակիչները քաղցր ժպտում, օտարները սարսափում էին նորա ահեղ պարիսպների առաջ: Հասկա յիշողութեան թևերով թռէք ու անցէք

անցելոյն լեռների ետևը, մտէք այն հովիտները, ուր երկրագործը ուրախ երգով հերկում, ցանում ու հնձում էր, լուսափրփուր գետակների ափերում հայրենի մարգերով ու քայլերգով վարժուող զինուորական եղբօրը ճանապարհի բաժին հանում: Իսկ այժմ, այժմ նախնեաց հողի ու սեպհականութեան վերայ նա մի մշակ է օտարի շտեմարանը լցնելու, մի տառապեալ աղքատիկ Ղազարոս իւր իսկ պատրաստած օտարի ճոխ սեղանի սակաւ փշրանքներովը յազեցող:

Փոփոխական է բնութիւնը. փոփոխական և մարդու վիճակ. ահա այս մշտական նմանութիւնը կայ բնութեան, անհատի և ազգերի կեանքի մէջ:

Այսպիսի նեղութեանց ու տառապանքների օրերում անհատի ու շատ անգամ ազգերի վերայ յուսահատութեան խորշակն է զարկում. տեսնում է մարդ բաց երկնքի տակ անիրաւութիւն. տեսնում է իւրաքանչիւր մարդու և ազգի աստուածատուր իրաւանց յափշտակութիւն, ճաշակում է երբեմն նոյն իսկ վիճակակից եղբօր ատելութիւնն, կորցնում է սէրը դէպի ընկերն ու Աստուած, թուլացնում հաւատ ու յուսաբեկ աղաղակում «Ո՛ւր ես երկընքի Աստուած, ինչո՞ւ թողիք մեզ»:

Ահա այդ վայրկենիւն ս. Գրքի հոգին ըմ-

բռնող մարդու ականջին մարգարէի խրախուսական այս ձայնն է գալիս. «Սիօնի սիրու համար ես չեմ լռի, Երուսաղէմի սիրու համար ես չեմ դադարի ու պիտի քարոզեմ այն, մինչև որ Տիրոջ արդարութիւնը լոյսի պէս ծագի, մինչև նորա փրկութիւնը փայլակի պէս վառուի»:

Որքան խորհրդաւոր է այս խօսք, մինչդեռ հասարակ մահկանացուն ու թուլամորթ ազգերը տառապանքների առաջ կորցնում են իրենց սէրը դէպի իրենց համար նուիրական սրբութիւնները, դէպի իրենց Սիօնը, ուր ամփոփուած են փառաւոր անցելոյն յիշատակները, ուր Աստուծոյ փառքն է երևել, մարգարէն ի դէմս ընտիր ազգաց բորբոքում է իւր սէրը «ինչ կուզէ թող գայ իմ գլխիս, ես, Սիօն, Երուսաղէմ, իմ հայրենի տաճար ու քաղաք, ես չեմ դադարի քո փառք սիրելուց ու քարոզելուց», և այս անհուն սէրը յոյս, յուսոյ լապտերը է վառում մարգարէի առաջ և յուսոյ թևերով դէպի հաւատոյ ժայռն է թռչում. նա հաւատում է թէ յուսացող ու սիրող մարդու հոգուց հեռու է վհատութիւն. յուսացողն ու սիրողն հաւատում է թէ «Տիրոջ արդարութիւնը լոյսի պէս պիտի ծագի, Տիրոջ փրկութիւնը փայլակի պէս պիտի երևայ «և ոչ ևս կոչեսցիս լքեալ և երկիրն քո ոչ ևս կոչեսցի աւերակ»։ Այս սէր, այս

յոյս, այս հաւատ տառապեալ մարդու վշտակոծ ազգի փրկութեան ճանապարհն են. առանց այս առաքինութեանց վառեալ լապտերի ոչ բանտարկեալը բանտի դուռը կգանի, ոչ լուրորդը՝ ծովի ափ, ոչ նաւն՝ իւր նաւահանգիստ. առանց յուսոյ, սիրոյ, հաւատոյ չիք փրկութիւն թէ հոգոյ և թէ մարմնոյ:

Հայ եղբայրներ, մարգարէի առաջնորդող ձայնը մեզ է կանչում. մեր տառապանքի օրերում շմուռանանք սիրել մէկմէկու, սիրել հայրենի տաճար ու սրբութիւն, յուսալ որ սիրոյ մէջն է վառում Աստուծոյ արդարութիւնը, հաւատալ որ արդարադատ է Աստուած, նա պիտի վառէ իւր փրկութեան լապտերը մեզ՝ անձնիւր մարդու և ընդհանուրիս ցաւերից ազատելու համար:

Նա՛, որ ծովերի ալեկոծութիւնը երկնից քաղցր հայեացքով է դադարեցնում, որ տերեւաթափ ծառերն իւրաքանչիւր դարնան ծաղկով ու պտղով ճոխացնում, նա որ ամպերի ետեէն պայծառ արև, երկնից մաքուր ցօղ է տալիս, նա՛, որ սև սիրտ կնոջ մխիթարութիւն է ներշնչում, վաստակեալի ծանրութիւնը թեթևացնում, աւերակներից փրկութեան ձայն յարուցանում, հին հին փառքերն հանդէս բերում—նա չի մերժի և մեզ. այն Աստուածը

մեր Աստուածն է, եթէ սիրենք, եթէ հաւատանք, եթէ յուսանք:

Յայց այդ առաքինութեանց մէջ վարժուելու համար, եղբայրներ, հաւատով ազօթել պէտք է: Ազօթենք անմահ խաչեցեալի կենարար պատարագի ս. սեղանի առաջ մարգարէի խօսքերով «Կեցո՛ զիս Աստուած, զի հասին ջուրք յանձն իմ, ընկլայ ես ի խորս անդնդոց, ուր ոչ գոյ ինձ հանգիստ: Աղբատ ու ցաւած եմ ես, փրկութիւն քո, Աստուած, ընկայցի զիս: Աստուած փրկէ զՍիրովն և շինեսցին քաղաքք Հրէաստանի, շինեսցին, բնակեսցեն և ժառանգեսցեն ի նմա»: (Սաղ. 42.):

2.

«Զօրացարնք ձեռք լքեալք եւ ծունկք կթուցեալք, մխիթարեցարուք կարճամիտք սրտիւք, զօրացարնք եւ մի երկնչիք: Ահաւասիկ Աստուած մեր... ինքնին եկեսցէ եւ փրկեսցէ զմեզ»:

Յ. 1, Ե—3.

Քեզ, կեանքի արհաւիրքներով ձաղկուած, հողմահալած ժողովուրդ, կեանքի ձմրան կա-

պանքներով շղթայակիր հէգ հայ, քեզ համար է հնչում այս խորհրդաւոր ժամին մարդարէի յուսատու ձայնը «Զօրացարուք ձեռք լքեալք և ծունկը կթուցեալք, մխիթարեցարուք, կարճամիտք սրտիւք, զօրացարուք և մի երկնչիք. ահաւասիկ Աստուած մեր... ինքնին եկեսցէ և փրկեսցէ զմեզ»: Ոյժ առէք լքեալ ձեռքեր, ծալուած ծնկներ, մխիթարուեցէք սրտով կարճամիտներ, զօրացէք և մի վախենաք, ահա մեր Աստուածը ինքն է գալիս փրկելու մեզ»:

Ո՛վ կըտայ ինձ այն գերազանց իմաստութիւնը, որ կարող լինէի հոգուս ամբողջ կորովով հանդէս գնել ձեր աչքի առաջ մարդայած Աստծու և Աստուածացած մարդու աշխարհ գալու հրաշալի գաղտնիքը. խրոխտ մարդու տկար միտքն այդ անըմբռնելի գաղտնիքի առաջ նոյնն է, ինչ որ առկայծող ճրագը հոգմերի առաջ, ինչպէս բաց աչքը խաւարի գրկում: Բայց մըտքից առաւել զօրեղ մի աչք կայ, որ արծուի թևով ու սրատեսութեամբ սաւառնում իջնում է այսօր Բեթղեհեմի մթին այրը, ուր հրաշալիքների գրախտն է բացուած, մի աստղ, որ ցոլում իջնում է մանկան մտերբը, ժպտում է մաքուր հովիւներին, առաջնորդում իմաստուն մոզերին. այդ մաքուր զգացմունքն է, սիրտն է մարդու, հաւատի աչքն է, հաւատի բոցավառ աստղը:

Թող Եղովմայեցի բռնաւոր Հերովդէսը իւր յափշտակած գահի փառքով խորխտայ, թող Բեթղեհէմի բարձունքում հազարաւոր լապտերի լուսով ցօղուած ապարանքի շուրջը զինուած պահապաններն իրենց տիրոջ գահը պահպանեն, թող նորա բիրտ ոյժի ստուերախիտ վայրերում վայրի քրքիջ անարգանք հեղեղեն դէպի անց ու դարձ անող անմեղ տառապեալները, թող վարձկան ու հաւատուրաց երգիչների երգն ու տաւիղը անարգ իշխանի անարգ փառքը հնչեցնեն Բեթղեհէմի հեռու շրջակայքում, թող Աննան ու Կայիափան յանուն բարեգործութեան որք ու այրին կողոպտեն, թող ցամաքսիրտ ճարպիկ վաճառականը երկրպագութեան մոմ վառէ իւր ոսկու սնտուկների առաջ, թող անմեղութեամբ պարծեցող մեղսաթաւալ փարիսեցիին քար բարձրացնէ սխալական մեղաւոր, բայց ծնկաշոք կնոջ վերայ, թող մանուկներն արհամարհուին, հիւանդներն անգթութեան ձեռքերով մարդկային բնակալայրերից դուրս ձգուին, հալածուին առաքեալք, կոտորուին մարգարէք, — հոգ չէ, մենք, հայ եղբայր, վառենք հաւատի լապտերը մեր սրտերում, մեր ետև թողնենք Բեթղեհէմի ամբոցն ու ցած իջնենք խոնարհինք հովտի մութ այրը, գնանք միանանք հովիւներին, իմաստուն, հարուստ մոզերին, որոնք եկել

ու ծունկ են իջել խորհրդաւոր մանկան առաջ:

Աղբատիկ ու համեստ քոյր իմ, խղճուկ հայ կին, զիտեմ շատ անգամ մեծամիտ պճնասէր կանանց քրքիջը ծաղրի ու արհամարհանքի տարափ է տեղացել քեզ վերայ, շատ անգամ շարախօսութեան, աններողամիտ բամբասանաց, զրբպարտութեան ծանր բեռներ են դրել վերադհոգիդ խոցուած է, մխիթարութեան է ծարաւ եկ, մտիր Բեթղեհեմի այրը, նայիր իւր իսկ ձեռքերով Փրկչին խանձարուրոյ աստուածամօրը, որ քեզ նման արհամարհուած ու շարախօսուած էր, նայիր ու մխիթարուիր, սիրտ առ ու սովորիր հեղութեամբ արհամարհել մեծամտութեան ծաղրը քեզ վերայ:

Մանկունք, անմեղ պատանեկութիւն և դուք եկէք Բեթղեհեմի այրը. ձեր անմեղութիւնը մարմնացել է երկնաւոր մանկան մէջ. շուտով, շուտով կրմեծանայ նա, կապտակէ ձեզ արհամարհողներուն ու ձայն կրտայ. «Թոյլ տուք մանկուոյդ գալ առ իս, զի այդպիսեացդ է արքայութիւն երկնից»:

Եւ դուք զիտութեամբ ու աշխարհի իմաստութեամբ պարծեցող գլուխներ և ոսկեշար հարուստներ, խոնարհեցրէք ձեր խրոխտ պարանոցը, մտէք Բեթղեհեմի այրի նեղ շէմքը, տեսէք թէ ինչպէս երկինքն ու երկիր քննող

խմաստուն մոզերը, ոսկով ճոխացած այդ հարուստ թագաւորները ծունկ են իջել մարի մէջ պառկած աղքատիկ մանկան առաջ. նոցանից մէկը երիտասարդ է երկրորդը՝ այր մարդ, երրորդը՝ ծեր. նոքա ընծայ են բերել Փրկչին ոսկի, կնդրուկ և զմուռս: Արդեօք հասկանո՞ւմ էք այս խորհրդաւոր ընծայաբերութիւնը. աշխոյժ երիտասարդութիւնը, խոհեմ այրութիւնը, իմաստուն ծերութիւնը ու խոհական հարուստ ընծայ են բերում ոսկի՝ անարատ կեանքի փայլուն նշան, կնդրուկ՝ սուրբ սրտի երկրպագութեան նշան, զմուռս՝ վշտերին կարեկցող հոգու նշան: Անարատ փայլուն կեանք, սուրբ սրտով երկրպագութիւն, կարեկից հոգի, ձեզնից էլ առաւել մխիթարիչ բան կ'այ արդեօք. ինչ են ոսկին, արծաթը մարդկային սահմանափակ իմաստութիւնը գոցա առաջ. ո՞չ, դոքա չեն բոցոտ սրտի վերայ տեղացող գովարար անձրեւ, գոցա մէջը չէ անդորրութիւնը հոգու:

Դուն էլ եկ, թագ ու պսակ ամուսինդ կորցրած սևաւոր այրի, վաղամեռ դաւակներիդ շիրիմները ողբացող սգաւոր մայր, եկ դուն էլ ծունկ իջիր աստուածային մանկան առաջ. շուտով, շուտով կը վեր կենայ ու կը բարոզէ քեզ թէ կեանքը մահով չի վերջանում, շուտով փառաւոր յարութեամբ կը մխիթարէ քեզ և սիրե-

լիներիդ վերստին միանալու յոյս կըներշնչէ վհատած կրծքիդ տակ:

Ահ, ի՞նչ էք կանգնել այրի դռան, մտրամուր ու դողդոջուն, վշտաւորներ, հալածուած, նախատուածներ. մի դողաք ներս մտէք և դուք Յեթղեհեմի այրը. այս դուռը մերժող մեծատան դուռ չէ, մի վախենաք, ներս մտէք և դուք, բացէք ձեր սիրտը մանկան առաջ. մի փոքր էլ համբերեցէք, շուտով Գողգոթայի ստորոտէն մխիթարիչ ձայն պիտի լսէք «Յեկայր առիս ամենայն վաստակեալք և բռնաւորք և ես հանդուցից դձեզ»:

Եւ վերջապէս դուք, հովիւ, քահանայ եղբայրներ, բաջ գիտէք թէ հրաշափառ երկինքը մաքրասիրտ հովիւների առջևը բացուեցաւ. նորա գառներ էին բերել մանկանը նուէր. ձեր հովուած, հասունացած բանաւոր հօտի մէջն էլ Փրկչին արժանի գառներ ունիք, գրկեցէք ու բերէք և դուք ծունկ իջէք արդար հովիւների շարքում. ուխտեցէք, ո՛վ առաջնորդք ժողովրդի, թէ հաւատարիմ հետևող կըլինիք այն մանկան, որ սխալական կնոջ, տառապեալներու, աղբատներու պաշտպան վահանն եղաւ: Յեթղեհեմի խաւարը խաչի ստուերն է, ընդունակ էք արդեօք հետևել նորան մինչև Գողգոթայի բարձունքը. այստեղ՝ արիւնլուայ խաչի պատուան-

դանի տակն է դրուած ձեր փառաց պսակը. պսակ որի ծաղկունքը ամբոխի քաղած ու փրնջած փուշն է:

Ա՛րդ, քրիստոնեայ հայ եղբայրներ, դիտեցէք մանուկ Փրկչի առաջ ծունկ իջած բազմութիւն. խեղճ կի՛ն ու սղաւոր այրի, հարուստ ու աղքատ, մանուկ ու երիտասարդ, թագաւոր ու հովիւ, իմաստուն ու քահանայ, տառապեալ ու հալածեալ, ամենքն իբրև հարազատներ հաւասար տեղ ունին չնաշխարհիկ մանկան առաջ: Գոռոզ Բեթղեհեմը իջել հաւասարուել է այրին, մանուկ Յիսուսի առաջ մարդկային հպարտ լեռները դաշտ են դարձել, ձորերը լցուել և հաւասարուել: Աստուծոյ արիւր ամենքի համար է փայլում, անձրևը ամենքի վերայ ցօղում: Այս հրաշալի տեսարանի առաջ հոգիս բարձրանում ու ձայնակցում է ձեր խնդակցութեան, «Մեզ ու ձեզ մեծ աւետիք Քրիստոս ծնաւ և յայտնեցաւ...» Զօրացարուք ձեռք լքեալք և ծունկք կլթուցեալք. մխիթարեցարուք կարճամիտք սրբտիւք. զօրացարուք և մի երկնչիք. ահաւասիկ Աստուած մեր... ինքնին եկեցէ և փրկեցէ զմեզ»:

Ընդունիր և իմ մեղաւորիս երկրպագութիւնն ու սրտազին աղօթքը մանկացեալ Աստուած. թոյլ տուր որ հոգուս անվերջ թախի-

ծովը ուղղեմ սուրբ որորանդ, իմ Աստուած: Երբ ամենատես հայեացքովդ աչք ածես աշխարհ, ազգեր ու դարաւոր ժամանակներ, քաղցր ակնարկդ մի վայրկեան թող հանդչի և այս հէգ ժողովրդի վերայ: Տես մեր տառապանքը, Տէր, քո մարմնաւոր հայրենակիցները միայն 40 տարի դեգերեցան Սինայի անապատներում, իսկ մենք դարերով. իսրայէլի մնացորդը տեսաւ իւր յոյսերի պտուղը, իսկ մեր մնացորդի մի մասին անիրաւութեան սուրը կերաւ, միւսին՝ անդունդները բացուեցան ու կուլ տուին, ձմրան սպիտակ ձիւնը հայու արիւնով կարմիր ծաղկեցաւ. կենդանի մնացածներն էլ հերարձակ, կրծքաբաց ու բոբիկ դռնէ դուռ կըշրջին անողորմութեան ու շահասիրութեան երեսէն և բարկ հառաշանրով կաղաղակեն. «Լեռներ ընկէք մեզ վերայ, բլուրներ ծածկեցէք մեզ»: Ա՛խ, Յորդանանի անապատներն այնքան աւազի հատիկ չունին, որչափ այս երկիր նահատակաց գերեզման ունի. չիտաստանի աշնան ծառերն այնքան դեղնած ու հողմավար տերև չունին, որչափ այս ազգ դաշուկ դէմքեր ունի:

Յօղէ, անհուն սիրոյ Աստուած, սէր ցօղէ քո առջև կեցած ժողովրդի վերայ որ վերակենդանանան մեր աւերակ սրտեր (ս'հ, ատելութեան ու նախանձի արդիւնք) ու վերակեն-

դանանայ քեզ երկրպագու խաչակիր ժողովուրդ։
Ուղարկիր քո հրեշտակներին և Հայոց աշխարհի
բարձունքումն երգելու և աւետելու. «Փառք
ի բարձունս Աստուծոյ և յերկիրն Հայոց խա-
ղաղութիւն և ի հայ մարզն հաճութիւն»։

Է

Ս. ՎԱՐԴԱՆԱՆՅ ՅԻՉԱՏԱԿԻՆ

Նահատակների տօն է այս, արիւնաներկ
նահատակների տխուր յիշատակ. կանգնած ենք
մենք հայ ժողովրդի նահատակուած մեծութեան
առաջ. հայրենի յիշատակաց վերայ դաստիա-
րակուող հայ մանկտին՝ դպրանոցիս դաստիա-
րակ ուսանիկ Աւարայրի արենածիլ ծաղիկնե-
րից քաղեցին ու նուէր բերին ձեզ, հանդիսա-
կան եղբարք։ Ա՛խ, մի ասէք թէ 1500 տար-
ուայ անցեալի զաշտերից քաղած ծաղիկը հոտ
չունի. մօտեցէք հոտոտեցէք հին հին յիշատա-
կաց ծաղկունք, որ անթառամ ու մշտաբոյր է
սրտի ու խելքի մարդու համար։

Ինչպէս յաղթական դրօշակը պատերազ-
մող զինուորի ձեռքում, ինչպէս թագ ու գայի-

սօնը՝ այժի հոօր բարձունքում, այնպէս ոգևորիչ, այնպէս հոգեպարար են հայրենի յիշատակաց զիտութիւնն, անցեալի դեռ թարմ հոգերում պառկած նահատակների նշխարք՝ փառազուրկ ժողովրդի համար: Բաղդի անհաւասար ձեռքը հաւասար բաժիններ չէ տուած ազգերին. նորա մի շարժումով ազգերից ոմանք կանդնած են ոսկեղէն խարիսխների վերայ, ոմանք յենուած են իշխանական գաւազանին, ոմանք զիտութեան անշարժ վիմի վերայ. իսկ մենք կանգնած ենք նահատակաց հոգերի վերայ, հին հին յիշատակաց դամբարանների բով. այդ շիրիմներից ոգևորիչ ձայներ կուզան. մօտեցէք ձեր հայրենեաց ամեն մի քարին, որի տակ մի մի նահատակ է հանգչում, կարողացէք հասկանալ այդ քարերի լեզուն, ու այն ժամանակ դուք կիմանաք թէ շենք մենք դժբաղդ ազգերի շարքում, վասն զի հայրենեաց յիշատակներն էլ ոգևորիչ ու փրկարար են: Մտրի բարձունքներում սաւառնող մի փիլիսոփայ բանաստեղծ հարցնում է իւր հայրենակիցներին. «Անգլիացիք, եթէ մեր ազգային երկու պարծանքներից մէկը պահանջէին կամ հայրենեաց թագ կամ Չէքսպիր. որը կյօժարէիք տալ. ես աւելի շատ առաջինը կըտայի, որովհետեւ կանցնին զուցէ 10,000 տարի երբ Անգլիոյ անունն էլ չիլինի աշխար-

հիս վերայ, բայց ընտիր նախնեաց՝ Աէքսպիրի հանճար, ոգին, յիշատակը կարող է նոր Անգլիա ստեղծել»։ Ահա թէ որքան հզօր է հայրենի հանճարը, յիշատակը բարոյական վերածնութեան գործում, որքան սուրբ նահատակութիւն, որքան երջանիկ այն երկիր, որ նահատակաց արիւնով է ցօղուել։ Այս մտքով ես չեմ կարող չբացականչել՝ օրհնեալ վիշտ, օրհնեալ հալածանք, օրհնեալ և դարձեալ օրհնեալ նահատակութիւն, քաղցր է քո պտուղն իմ քիմքում. դու իմ պաղ կուրծքս ջերմացնող հուրն ես, խաւարի գրկում իմ առջև յոյսերի լապտեր վառողը։

Բայց ի՞նչ է նահատակութիւն. նահատակութիւնը ինքը պտուղ է, հասունացած կարմիր պտուղ, որ հաւատի, բարոյականութեան ու գիտակցութեան ծառի վերայ է բուսնում. հաւատ առ Աստուած, թէ կայ մի յաւիտենական հզօր աջ, որի մէջն է անհատի և ազգերի կեանքն ու մահը. բարոյականութիւն՝ թէ պէտք է ապրել ու գործել մերձաւորի բարեաց համար, գիտակցութիւն՝ թէ պէտք է դուրս գալ սոցիտութեան խաւարից ու մտքի պարզ աչքով տեսնել բնութեան ու մարդկանց փոխադարձ յարաբերութիւնը, տիրող ներդաշնակութիւնը — ահա այս երրորդութիւնը դաշնակցել, միա-

ցել է ու ասել «Եկայք արասցուք զսուրբ նահատակութիւնն ըստ պատկերի մերում»: Նահատակութիւնն այս երեքի ծնունդ է, անհաւատութեան, անբարի հսականութեան, կոյր անգիտակցութեան անհաշտ թշնամին. հենց այս վերջիններիցն էլ նա ընկնում է իբրև յալթական զինուոր, բայց չի մեռնում. ընդհակառակն առաւել արդիւնաշատ է լինում, երբ ինքն ի հող և յիշատակն յետնորդների սրտումն է մնում: Այս իմաստով է, որ նահատակութիւնը վերջ չունի ու պիտի մնայ քանի որ մարդկային ձայնը չի լռել բաց երկնքի տակ:

Երբ նահատակ անունն եմ տալիս, երևի ձեր աչքը դառնում է միայն դէպի անցեալը. դուք գուցէ կարծում էք, որ միայն արիւնոտ նահատակութիւն կայ. իսկ ես յիշողութեամբ շրջում եմ Վարդանանց անկման տեղերը, բայց աչքով տեսնում եմ իմ առջև նոր նոր նահատակութիւն: Լերան լանջից անուշ խոխոջով դէպի վայր թաւալուող աղբիւրի ընթացքը փոխել կարող ենք, բայց աղբիւրի ակն ու ջուրը նոյնը կըմնան: Այսպէս է և ամեն սուրբ ու վսեմ գաղափար. նա միշտ միևնոյնն է ու յաւիտենական, բայց նորա արտայայտութիւնները մտքի զարգացման հետ մէկտեղ փոխւում են: Նահատակութեան գաղափարն էլ անփոփոխ է,

նորա արտայայտութիւնն է փոփոխական: Մեր օրհնեալ պետութեան, Ռուսիոյ մեծագոր կայսեր բարձր հովանաւորութեամբ շկան կամ քիչ են այսօր արիւնոտ նահատակութիւններ, բայց բիւրաւոր են անարիւն նահատակներ:

Նահատակ է անտուն անտէր թափառական մշակը, որի քաղցր ակնկալութիւնը մահն է. նահատակ է սգաւոր այրին, որի հանգիստը արցունքն է: Նահատակ է իւր ամուսնու ձեռքում այն հայ կինը, որի աչքը միշտ թաց, իսկ սիրտը միշտ սառոյց է. նահատակ է իւր կնոջ անյագուրդ պճնասիրութեան համար վաստակարեկ այրը, նահատակ է իւր անմիտ ծնողաց քմահաճոյքով ու իւր խղճի ձայնը կրծքում խեղդող և ատած մարդուն հարճ զնացող խեղճ հայ օրիորդը. այս նահատակները տգիտութեան կամ թերագիտութեան առատ հունձն են:

Նահատակ ես և դու, իմ հայրենի սրբազան տաճար, հայոց ս. եկեղեցի, զի քեզմով շնչած օր ու արև տեսած զաւակներդ այսօր պաղ են դէպի քեզ, ու քո սրբազան կամարների տակ շեն մրմնջում նախնեաց աղօթք:

Գուն էլ նահատակ ես, ս. տաճարի նախագաւիթ, նուիրական յարկ դպրանոցի. քո մարմինդ հարբաւոր սպի ունի իւր վերայ, հարազատների ձեռքով թողած. ամենքն հարըս-

տացան, ոսկով ու արծաթով շլացան, իսկ դու
զառամեալ մօր հասակ ունիս ու դեռ աղքատի
տոպրակով կըշրջիս այս ձոխ քաղաքում և օրա-
կան հացով կապրիս երկու վաստակաւորներիդ
շնորհիւ ու կպատսպարես քո նահատակ աղքա-
տիկ զաւակներիդ. կ'նշ կըլինի քո վիճակը, երբ
հիւանդանաս, ո՞ւր է քո դրամադլուխը, որով
քո ցաւերդ վարմանէինք ցաւոց օրերում:

Նահատակ ես դու, հայր հոգևոր, հայ կար-
դաւոր, երբ հօտդ գլուխ դարձրած դէպի օտար
ձայնն է զնում և քո անարձագանք ձայնդ կըրծ-
քիդ մէջն է խեղդում: Ա՛խ, քաղցր էր քեզ ս.
Ղևոնդեանց հետ նահատակուիլ Պարսից թրերով,
քան ուրացուած լինել քո հարազատ հօտից:

Դու էլ նահատակ ես, Հայոց անուշիկ լե-
զու, շատ ընտանիքներից հալածուած մայրենի
բարբառ... վերջապէս ո՞րը թուեմ, նահատակնե-
րի աշխարհ է այս աշխարհ. «Թող աղբէր, թող
որ իմ սիրտ կրակ ու բոց վառուած էլինի: Թող
իմ աչք կլկլացող՝ պղտոր պղտոր աղբիւր էլինի...»

Բայց այս նահատակութիւնք փրկարար կը
լինին, եթէ զիտենանք նոցա առաջը խոնար-
հել, եթէ բազուկներս դէպի երկինք ու նահա-
տակներ տարածենք. եթէ զգուշանանք տգէտ
հայեացքներից. ո՞հ, սոսկալի է ազիտութիւն,
նորա աչքերը մանր յանցանքներ շուտ են տես-

Նուժ, իսկ խոշոր անբարոյ գործեր՝ երբէք չեն տեսնուժ:

Հայ կին, հայ մարդ, կամաւոր այրիութեան սև քօղն առած մեր յուսալից աչքերը գէպի ձեղ է դարձած. ձեռքներիս ընտիր նախնեաց վառած ճրագ, նահատակների շիրիմներ ու նշխարք ենք հանդէս բերում մութ խորշերից. թափեցէք ձեր սէրն այդ նշխարները վերայ, ծունկ իջէք նոցա առաջ, կապեցէք ու կապուեցէք իրար հետ, վանեցէք նեղ ոգին ու ատեղութիւն և նահատակութեան անուշիկ զեփիւռն պիտի շոյէ և ձեր տենդոտ ու դալուկ ճակատ յուսարեկութեան և օտարասիրութեան ամպերն մէկդի քշելով ձեր գէմբից:

Իսկ դուք, դպրանոցիս սիրական սաներ, գօտևորուեցէք, եկէք իմ ետևից, ես ձեզ կառաջնորդեմ հայրենի յիշատակաց գերեզմանատուն. խառնեցէք այնտեղ հին ու նոր նահատակների մոխիրներ, նոցա տակ թաղուած, «հին հին կրակներ կան»:

Ը

«Դիր Տէր պահապան բերանոյ
իմոյ եւ դուն ամուր շրթանց
իմոց զի մի երբէք խոտորեացի
սիրտ իմ բանիւ չարութեան»:

Սաղ.:

Ամեն որ կեանքն հասկանալու համար մի
ճանապարհ ունի. մէկի ուղին լուսաւորող լապ-
տերը գիտութիւնն է, միւսինը՝ հաւատը, եր-
րորդինը՝ լեզուն, չորրորդին՝ նիւթական բա-
րելաւութիւն և այլն: Ես էլ մի ճանապարհ ու-
նիմ, որով յառաջ եմ գնում և ոչ անյոյս թէ
կեանքի վերայից մթութեան քօյր հետզհետէ
կըվերանայ և ինձ համար. ես էլ կեանքի էութիւնը,
զազտնիքը փոքր ինչ կըհասկանամ, որ
չափով իմ մարդկային տկար միտքս ընդունակ
է ըմբռնելու: Իմ ճանապարհս խորհրդածու-
թիւնն է, իսկ խորհրդածութեանս նիւթը՝ բնու-
թիւնն ու մարդը: Երբ ես ներդաշնակութիւն
եմ տեսնում, համաձայնութիւն նկատում բնու-
թեան և մարդու մէջ, երբ բնութեան առար-
կաների տէրը, մարդու կոչումն ես ըմբռնում
եմ. իմ առջև բացւում է ս. Աւետարանը, լու-
սաբանւում նորա աննման էջերը և ես նորա

մէջ իբրև ամենապայծառ հայելու մէջ իսկական կեանքի պատկերն եմ տեսնում: Ես տեսնում եմ կեանքն Աւետարանի մէջ, բայց ոչ տգէտ շրթունքներով ազաւաղուած Աւետարանի, այլ Փրկչի Աւետարանի մէջ: Ես տեսնում եմ Աւետարանն ու կրօնը կեանքի մէջ, բայց ոչ ազաւաղուած ու նախապաշարմունքներով լեցուն կեանքի, այլ Փրկչի կեանքի մէջ: Ես տեսնում եմ Աւետարանում բնութեան ու մարդու ներդաշնակութիւն: Ես այդ ներդաշնակութեան մէջ Աւետարանն եմ տեսնում. և ինչ որ այդ ներդաշնակութեանը համաձայն է իմ հոգիս լեցնում է հրճուանքով, ինչ որ աններդաշնակ մահու ցանկութեամբ, դառն վշտերով:

Ահա ձեզ մի համեմատութիւն բնութեան ու կեանքի. երբ ես կանգնած եմ մի կանաչագարդ բարձրաւանդակի լանջին, իմ աչքերս խայտարով շրջում են մի հրաշալի տեսարանի վերայ. վերը կապուտակ, ջինջ եթերք, որի միջով լուսաշաղ վարսերով արևն է լողում ու ծիծաղում իմ շուրջս տարածուած հազարերանգ ծաղկավառ դաշտ ու հովիտների հետ, շաղ ու ցօղով պսակուած դալարու երեսին, մի անսահման բերկրութիւն լցնում է իմ հոգիս, ես ապրել եմ ուզում, ես ատում եմ մահը: Այդ հրաշալի տեսարանը արևի, կապուտակ եթերի,

շող ու ցօղի, հողի ներդաշնակութեան, սիրոյ արդիւնքն են: Բայց ահա տեսարանը փոխուում է, ես նոյն տեղն եմ. հեռու հորիզոնում մի կտոր սև ամպ երևաց, հետզհետէ մեծացաւ, անթափանց քօղով ծածկեց երկնից կապուտակը, պատուարկեցաւ արեւի լոյսի առաջ ու մի մթութիւն փակեց երկիր. որտտում, դզորդ աշխարհ բռնեց, հրեղէն օձապտոյտ գետեր բացուեցան երկնքի մէկ ծայրից միւսը, թափուեցաւ կարկուտ և իմ շուրջս տարածուած ծաղկավառ պսակը բնութեան փետտուեցաւ, թափուեցաւ ու լերկ դարձաւ ինչպէս փետրած սիրամարդը: Այս տեսարանը սոսկումով լցրեց իմ հոգիս, ես միայն զգացի ինձ՝ ինչպէս անպատում, դառնացաւ սիրտս, կեանքի սէրը խոյս տուաւ ինձնից, ես հաշտ աչքով մահու հրեշտակին եմ սպասում:

Նոյն պատկերը և մարդու հոգեկան աշխարհումն է բացուում, երբ ես տեսնում եմ սիրոյ համերաշխութեան ծաղիկը զարգարել է մարդկանց կուրծքը, երբ տեսնում եմ մարդկանց համախմբուած վսեմ գաղափարների շուրջը երկրպագութիւն տալիս, երբ տեսնում եմ սիրոյ արձանը բարձր ի գլուխ կանգնած մեր հոգու աշխարհում, որի առաջ երկրպագութեան խունկ ենք ծխում, ես ապրել եմ կամենում,

ես ատում եմ մահը, ես ուզում եմ անմահ լինել:
Բայց... բայց երբ ատելութեան մթին ամ-
պը մարդկանց սրտի պլտոր ծովից ելնելով վա-
կում է մարդու դէմքը, եռում, որոտում, ատե-
լութեան, բամբասանքի, շարախնդութեան կար-
կուտ թափում ու թօշնում համերաշխութեան
վարդն 'ի թփին, խորտակում սիրոյ երկրպա-
զելի արձան, լռում նորա պաշտամունք, աւե-
րակ դառնում առաքինութեան աշխարհն, որ
մարդու սրտումն է... ան, այն վայրկենին
կեանքն ինձ համար դառնում է մի դաշտ փուշ-
մի գետ անէծք, մի աշխարհ նզովք. ես ուզում
եմ մեռնել, ես կարօտով հարցնում եմ «մեր ես
ով մահ. շուտ եկ անցուր իմ կեանք»: Այս խո-
հերն յատուկ են և ամեն խորհոզ մարդուն: Սի-
րոյ հակադիր ատելութիւնն է այս և ահա թէ
ինչ է նորա արդիւնքը:

Ատելութեան զգացմունքը զուտ եսական
զգացմունք է, որ առաւել յատուկ ու վայելուչ
է զազաններին քան մարդուն, որ Աստուծոյ
պատկերն ունի. ես չեմ խօսի այսօր ատելու-
թեան վերայ, այլ կշատանամ նորա մի ճիւղով,
մի արտայայտութեամբ: Ատելութիւնը մի բազ-
մալեզու, բազմազլուխ հրէշ է, որոնցից մէկը
ըամբասանքն է:

Բամբասանք խօսքը նոյնն է ինչ որ զըր-

պարտանք, չարախօսութիւն, անուանարկութիւն, բամբասել նշանակում է վատաբանել մէկին յանիրաւի, ուրանալ արժանիքը և ետեից միայն վատ համբաւ տարածել, առանց լաւը տեսնելու, առանց վատն երեսին ասելու համարձակութեան:

Տեսել էք դուք ճոխ անտառ հսկայական ծառերով, ծաղկաւէտ՝ ինչպէս աստղազարդ երկինք, գունաւոր ինչպէս առաւօտեան արշալոյսին ծաղկած ծով և տեսել էք թէ ինչպէս մի ծածուկ ձեռք կայծ է թողել այնտեղ հրոյ ճարակ դարձրել, դարդ ու շուք, ծաղիկ ու պտուղ, մոխրակոյտի փոխուել հսկայական պսակը բնութեան: Ճիշտ այդպէս էլ բամբասանքի հուրը լափում, լիզում, մոխիր է դարձնում գեղեցիկ անուն, ընտանեկան պատիւ, համեստութեան ոգին, անկեղծութեան հաւաստիքը, բարի վարկեայն կայն:

Բամբասողի լեզուն սանձ չունի, նա անսանձ կերպով մերթ անդունդներն է իջնում, մերթ բարձրանում ու տարածւում այստեղից մինչև ճշմարտութեան արևն ու խաւարով ծածկում նորա երեսը: Բամբասողի լեզուն օձ է, որ առաքինութեան ամենաընտիր ծաղիկներից միայն թոյն է պատրաստում:

«Բամբասանքի հարուածը մի պարսաքար

է, որ հեռուից է խփում, մի սուր, որ մօտիկից է հարուածում. այդ հարուածը չէ կտրիճ պատերազմողի հարուած, այլ թիկունքից ծածուկ եկած անարգ մատնիչի հարուած»։ Բամբաստողի աղօթքը, սրտագին մրմունջը Աստուծոյ տաճարում բամբասանք է։

Բնութեան ամեն երևոյթ իւր բացատրութիւնն ունի. հոգեկան աշխարհի երևոյթներն էլ իրենց բացատրութիւնն ունին և որովհետև բամբասանքի գարշահոտ ծառը միայն մարդու սրտումն է աճում և լեղուով պտղաբերում, քըններնք այդ երևոյթը։

Բամբասանքը ինքը հիմնական ախտ չէ, այլ հետևանք ատելութեան և երեք գլխաւոր աղբիւր ունի. տգիտութիւն, անշնորհքութիւն (նախանձ և չարախնդացութիւն) և սովորութիւն կամ բարք։

Տգիտութիւնը կշռագատելու ուղիղ չափ, չարն ու բարին որոշելու աչք չունի. թող մի չարամիտ լեզու մի սուտ ձգէ ամբոխի ծովի մէջ և այդ սուտը բամբասանքի ալիքներով օղակ օղակ կերթայ մինչև ափը, մինչև ճշմարտութեան ժայռերին խփուելով վշրուի։

Այլ կերպ է անշնորհքութիւնից առաջացած բամբասանքը, այն մարդը, որ գիտակցում, զգում է, որ ինքը բնական շնորհալիութիւնից

զուրկ է և ուրեմն մարդկանց սրտերում տեղ չունի, սրտի նեղութիւնից, նախանձից սկսում է բամբասել, վատարանել շնորհալի մարդուն, աչքից քցել շնորքը, որպէս զի իւր անշնորհութիւնը խիստ աչքի չընկնի: Անշնորք նախանձից յառաջացած բամբասանքը դեռ մի փոքր մարդկային է, բայց շարախնդութիւնից ծագած բամբասանքը զուտ դիւական է, զուտ սատանայական ցանկութիւն: Չարախնդաց մարդը խնդում ուրախանում է այլոց հասած չարիքի, տանջանքի վերայ և իւր թունաւոր լեզուով աշխատում է սոսկալի տանջանք պատճառել մերձաւորին, որպէս զի այդ տանջանքովը զուարճանայ:

Բամբասանքի այս երկու տեսակը երբ շուտ շուտ են կրկնւում, դառնում են բամբասողի համար բարք, սովորութիւն, որից բաժանուելն այլևս անհնարին է դառնում:

Բաւ է այսքանը. այժմ բամբասանքի արդիւնքը, պտուղը տեսէք: Իսրայէլի քահանայապետները, որ հրապարակում կնոջ երես շտեսնելու համար համեստութեան քօղ էին ձգում երեսներին, մինչդեռ իրենց տներում գազանի կանանոցներ էին պահում, տեսնում էին Փրկիչ Յիսուսին բաց ճակատով խօսելիս կանանց հետ. նորա այս անօրինակ անկեղծութիւնը և իրենց

հոգուն միանգամայն անհասկանալի մաքրութիւնը բամբասում են ասելով. «Ահա մեղաւորների բարեկամը, կերող, խմողների և մեղաւորների բարեկամ Յիսուսը»:

Քահանայապետները մաքուր կրօնը կեղծիք են դարձուցել, սրտի կրօնը միայն տաճարի դրսի կրօն շինել. Փրկիչը կեղծ բարեպաշտութիւնը մտրակում է համարձակ կերպով, իսկ բամբասողներն ասում են «Մենք լսեցինք որ նա Աստուծուն հայհոյում էր». և այս ու սոցանման բամբասանքները Փրկչին մինչև Գողգոթայի բարձունքը հասուցին:

Դէպի կեանքը դառնանք. ահա ձեզ մի բամբասուած խեղճ առաքինի օրիորդ, որ լացող ուռննու ճիւղերի նման դէպի հողն է խոնարհել. նա մտքամուտը որոնում է իւր բազին ու անարատ անուն, որ բամբասանքի աղտոտ հեղեղը դլորեց ու անհետ տարաւ: Ահա ձեզ մի առաքինի տիկին, որ կանգնած է խաղաղ հոգւով հրապարակի վերայ, շուրջը մի շարք բամբասող լեզուներ, իրենց խայթոցը դէպի նա են ուղղել շար նախանձից:

Ահա ձեզ մի հովիւ, որ ծաղկաւէտ գետերի ափին ամբոխի գառներն է արածեցնում. սարից գայլ իջաւ, քաջ հովիւը իւր գառները պաշտպանելու համար կռիւ մտաւ, բոլորն աղա-

տեց առանց մէկի ու վիրաւորուած արիւնոտ ճակատով յետ դարձաւ. ամբոխը չհաւատաց նրա անձնուիրութեան ու այսպէս բամբասեց թէ «Գառն ինքը հովիւն է կերել ու իւր ճակատը դիտմամբ արիւնոտել»:

Ահա ձեզ մի քահանայ որ իւր ամբողջ հոգին է գրել իւր ժողովրդի վերայ. նորա հոգին է խօսում ձայնի մէջ, բայց ամբոխը կեղծիքի մէջ է բամբասում նորան:

Ես սրբ թուեմ բամբասանքի զոհերից. մտէք նահատակների, մեծ մարդկանց հանճարների, հայրենասէրների, հերոսների գերեզմանատուն, նոցա բոլորի տապանաքարերի վերայ այս արձանագիրը կը կարգար «Գուռեց հերոսի պէս ու ընկաւ իւր հարազատների բամբասող լեզուից»:

Չատ են այդ նահատակները, որովհետեւ անչափ են բամբասանքի դիմուորները. ես տեսայ պատանիներ, որոնց մատաղ շրթունքի վերայ, ծնոյները բամբասանքի գարշելի սերմն էին ցանել: Ես տեսայ ալեղարդ գլուխներ, որոց ճակատի կնճիռների մէջ «մեծ քամքասող» անուան էր դրոշմուած: Ես տեսայ կանայք, որոնց կրծքի զարդը բամբասանքն էր: Ես տեսայ քահանայք, որոնք սուրբ օծումն ընդունելիս ուխտած են բամբասանքով սնուցանել

իրենց հօտը. ճհ, ինչ զգուելի բան է բամբասանքը քահանայական շրթունքներում: Ես երէկ մի վաղամեռ տիկնոջ լայն բացուած գերեզմանի քովը կեցած էի, երբ նորա դագաղը հոգն իջեցրին. ես մտածում էի ահա մի վայր, գերեզման, ուր մարդկային ատելութիւնը գէթ մի քանի վայրկեան դադարում է, ուր կեանքի ունայնութիւնն է արձանանում. բայց հէնց այդ վայրկեանին իմ ականջիս բամբասանքի ձայներ հասան ու իմ միտքս եկաւ իմաստունի խօսքը թէ «Երանի մեռելոց, որք ի տէր ննջեցին», և յիրաւի հազար երանի մեռելներին, որ բամբասանքից ազատուեցան, որոց ականջը յաւիտեանս գոց է բամբասանքի առաջ: Այս բամբասող մարդ, երանի թէ անլեզու ծնած լինէիր, այն ժամանակ ես կհաւատայի թէ անէծք չէր ընկնի մարդկութեան գլխին:

Սողա, ով բամբասանքի օձ, սողա թաւունների միջով, խայթէ միամիտ անցորդին. բայց կըզայ օր երբ ճշմարտութեան հարուածը գլուխդ կըջասւջասէ, ճշմարտութեան՝ որ արծուի հայեացքով բարձունքներումն է սաւառնում: Կռծիր, բամբասանքի որդ, կռծիր բամբասողի սիրտ, մինչև որ նա էլ կըմաշուի ու կ'ոչընչանայ ինչպէս ոչնչացաւ բարի անունը քո բերանում:

Իմ ունկնդիր եղբայրներ, բամբասանքի անապատներում թափառում էին խորայելացիք. այդ անապատներից օձեր ելան ու սկսեցին թունաւորել մարդկանց. Մովսէս մարգարէն մի պղնձեայ օձ շինեց, ձողի վերայ տնկեց և պատուիրեց ժողովրդին հաւատով այդ օձին նայել. նայողներն ազատ էին մնում սողուն օձերի թոյնից: Արդ, սիրելիք, բամբասանքի թոյնով վարակուածներ, ձեր առջևը կանգնած է ոչ պղնձեայ օձ, այլ արիւնով ցօղուած սիրոյ Խաչն Յիսուսի. հաւատով նայեցէք այդ խաչին. թափեցէք բամբասանքի թոյնը ձեր սրտից նորա առաջ ու սէր առէք, միշտ լաւը խօսելու սէր, միշտ վատը բաց ճակատով մերժելու սէր. և ձեր աղօթքն այդ խաչի առաջ թող բամբասանքի թշնամի մարդարէի այս հրաշալի սաղմոսը լինի. «Գիր Տէր պահապան բերանոյ իմոյ և դուռն ամուր շրթանց իմոց, զի մի խոտորեացի սիրտ իմ բանիւ շարութեան»:

Թ

«Չայն հառաջանաց, սրտի հեծու-
թեան, ողբոց աղաղակի քեզ վե-
րընծայեմ տեսող գաղտնեաց»:

(Ս. Գրեգոր Նորէշմյէ)

Քրիստոնեայ հայ եղբայրներ.

Տխուր է վիճակը գիշերազնաց ուղևորի,
երբ նորա ճանապարհն ընկած է բարձրակա-
տար լեռներու լանջով, անգնդախոր կածան-
ներով, գազանաշատ անտառներով. նա շուրջն
է նայում. ամեն ժառի տակից, ամեն թփի
ետևից վտանգի կատաղած բերանն է տեսնում:
Սակայն յուսաբեկութեան թմրութիւնը չի
թափուում նորա հոգու վերայ. նորան առաջ-
նորդ են իւր գլխի վերայ պլպլացող աստղերը,
նոցա լուսով երևում է ճանապարհ, երևան գա-
լիս ծածկուած վտանգ, որից խուսափում է
անօգնական ուղևորը: Բայց յանկարծ ծնւում
են ամպեր, լողում կապտատակ եթերքի երեսով
ծածկում դէմքը շատ աստղերի. կտոր կտոր
թխպերի միջից, տեղ տեղ դեռ երևում բոցավառ
կայծեր. նորա էլ հետզհետէ ծածկուում են, հե-
տզհետէ թանձրանում խաւար. հետզհետէ սա-

ւառնելով մօտենում թեևատարած յուսահատու-
թիւնը խեղճ ուղևորի շփոթուած գլխին. ահ,
անտանձի է այդ վիճակ:

Հայ գիտակցոյ մարդ, կեանքի անհարթ
ուղիով է ընկած քո ճանապարհը, գիշերապնաց
ես դարձել. երկինքդ կտոր կտոր սպառնալից
ամպերով է ծածկուում. նոցա միջլից հատ հատ
վառ աստղերը որ քո ուլիդ էին լուսաւորում,
հետզհետէ մահու ամպերի հտեն են անցնում
ու մթնում է ճանապարհդ: Ճանապարհիդ վե-
րայ ճշմարիտ մարդասիրութեան և ժողրդասի-
րութեան շող սփռող մի աստղ ևս Քրիզոր Զանչ-
եան մահու սև ամպի ծոցն ամփոփուեցաւ, մի-
այն յիշատակը թողնելով բանիբուն մարդկանց
սրտում, օրհնութեան և պսակի արժանի յիշատակ:

Զարմանալի և միանգամայն հրաշալի է
մարդու սիրտը. դա մի բուրաստան է, ուր հա-
զարեբանդ ծաղիկ է բուսնում. կան յիշատակ-
ներ, անուններ, գերեզմաններ, որոց վերայ մի
հատիկ ծաղիկ անգամ չեն ձգում սրտիդ ծա-
ղիկներից. այդ ժամանակ դու նման ես ժլատ
մարդու, ժլատ ու չար պարտիզպանի: Բայց և
կան յիշատակներ, թարմ հողաբլուրներ, որոց
վերայ անխնայ սփռում ես նոցա և առաւօտ-
եան շողի փոխարէն մարուր արտասուքովդ ես
ցօղում: Ի՞նչ է այս խարութեան պատճառը.

միթէ ամենեքեան հաւասարապէս շին ծնւում։ Այո՞, ամենեքեան հաւասար են ծնւում. քայց անհաւասար մեռնում. այստեղ է որսնելու գաղտնիքը։ Մի օրինակ այդ անհաւասար կեանքի, անհաւասար մահուան պատկերը թող լինի։ Գարնան յորդ անձրևներով հեղեղուած, լայնացած և կաշկանդող ավերիցը կատաղի մռնչիւնով դուրս եկած գետում գետատար են լինում մի քանի թշուառներ. ալիքը զլորում է նոցա, մահն ու կեանքի յոյսը կուռում են իրար դէմ։ Գետի ավին հազարաւոր ամբոխ կանգնած նայում է, իւրաքանչիւրը միայն իւր զաւակին կամ հարազատին է զրկած։ Այդ տեղ կան մարդասիրութիւն հռչակող հրապարակախօսներ, մի քանի արծաթով «բարեգործ» անուն գնած հարուստներ, այդ տեղ կան կեանքի դէմ քարոզող և մահը ջատագովող իմաստասէրներ, բարեպաշտի հռչակ ունեցող աղօթողներ, բաց երկնքի տակ հայրենասիրական ճառեր կարդացող անձնուրաց անձնասէր հումանիստներ կային։ Բայց այս ամենը ցաւում են միայն. ոչ որի մտքով չէ անցնում իւր անձը վտանգի ենթարկել թշուառներին օգնելու համար։ Յանկարծ հազարաւորներից մէկը մոռանում է ինքն զինք, յիշում ջրատար եզրարց, յիշում իր պարտք, թռչում ալիքների մէջ։ Աշմարիտ մարդասիրութեան

հոգի ձայնը խեղդում է ալիքների մռունչը նորա կրծքում. նա հաւատով է շարժում իւր բազուկները. նա այլես չի երևում. «Ափսոս». լրսւում է ափից. «անմիտ». շնչում են ոմանք, «փառասէր» ձայն են տալիս այլք: Անցնում են բոպէսներ, հաւատը դէպի բարութիւն յաղթանակ է տանում. հերոսը հանում է երկու ջրատար, մէկը կենդանի իրրև վկայ կատարեալ բարութեան, միւսը դիակ՝ քրիստոնէական կարգով հողին յանձնելու: Յոգնած է հերոսը, բայց հողին անխռով. նա իւր իդէալի մէջ մխիթարութիւն է գտնում, անկողին ընկնում ու խաղաղ մեռնում: Ահա այսպիսի կեանքն ու մահն է, որ չէ նման սովորական կեանքին ու մահուան: Ահա թէ ինչպիսի յիշատակների առաջ ենք թափում մեր սրտի լաւագոյն ծաղիկները:

Ես մտադիր չեմ վաղամեռ մարդասիրի կենսագրութիւնը կարդալու, այլ միայն շեշտելու այն վսեմագոյն գաղափարները, որոնք Ջանշեանի կեանքի ուղին լուսաւորող, քաջալերող հրեշտակներն են եղել դէպի կատարելութիւն, դէպի Փրկիչ Յիսուսի սիրած ու քարոզած կատարելութիւնը: Իւր կենաց ու գործոց մատեանում կարդում ու տեսնում եմ, թէ հանգուցեալը բարձրագոյն երջանկութեան համար է ապրել: Բարձրագոյն երջանկութիւն կամ

իդէալ, բարձրագոյն կատարելութիւն, որ Աստուծուն է մօտեցնում մարդուն նորանումն է, որ կատարելութեան ճանապարհի վերայ դրած անհատ ջանայ իւր շրջապատի խաւարը փարատել, մարդկային թշուառութեան դէմ մաքառել, կեանքի ցաւը թեթեացնել և հանուրի բարեկեցիկ վիճակի մէջ ինքն էլ իբր մասն իւր երջանկութիւնը գտնել: Այս բարձրագոյն բարիքին հասնելու ճանապարհը սրտի բարութիւնն է, գէնքը՝ անդու աշխատանք: Իսկ թէ ամփոփելու լինինք բարձրագոյն երջանկութիւն, կատարեալ բարութիւն, աշխատանք, կստանանք այն սէրը, որ Փրկիչ Յիսուսն է քարոզել: Այս սիրով է ոգևորուել հանգուցեալ Գրիգորը, երբ իւր կեանքի կոշումն է ընտրել միլիոնաւոր ժողովրդի արդարադատութեան գործին նուիրելիս: Նա հաւատացել է թէ իւր վաստակը չի կորչի ու չի կորել: Ռուսիոյ լայնածաւալ երկրի մեծամեծները, մտքի, արդարասիրութեան և սիրոյ բարեկամները լաւագոյն զգացումների պսակ բոլորեցին տաղանդաւոր մարդու վաստակաւոր ճակատին. նորա անձնաւորութեան մէջ մարդ տեսան:

Բայց քաղցր է ինձ կանգ առնել մի փոքր Ջանշեանի յիշատակի առաջ, իբրև հայ մարդու լաւագոյն յիշատակի: Կար երբեմն որ Երեմիա

մարգարէն իւր թափուր հայրենիքի մխացող
աւերակների վերայ նստած կուլար, անցորդ-
ներու ուշքը կը դարձնէր արիւնհաշողախ հայ-
րենիքի վերայ ձայն տալով «Չեղ ասեմ, ձեզ
ասեմ անցաւորք ճանապարհաց, դարձարուք,
հայեցարուք և տեսէք թէ իցեն ցաւք ըստ ցա-
ւոցս լեալ, որ ի վերայ իմ հասին»: Իսրայէլի
ժողովրդի ցաւերը մեղմ են այն սոսկալի ցա-
ւերի առաջ, որոց արընդոյն ծովում լողացաւ
Յորի համբերութեամբ տոկուն հայ բազմաշար-
շար ժողովուրդը: Աշխարհիս անիրաւութիւ-
նը կուզէր նահատակ ժողովրդին յետամնաց,
անտաղանդ, առանց անցեալի, աւազակաբարոյ
մի ժողովուրդ հռչակել: Բայց մեր նախնեաց
բրիստոնէական հաւատի, հանճարի, նահատա-
կութեան յաւիտենական վկայ Աստուածը մի
մարդ հանեց մեր միջից, հզօր ձայնով ողբա-
ցող մի մարգարէ, Հայոց ս. եկեղեցու մի հա-
րազատ զաւակ, որ հայ ժողովրդի հազարաւոր
նոր նահատակների զերեզմանոցում շրջելով մի
սոսկալի հառաչանք արձակեց վիրաւոր հոգուց,
մի խոր հոգոց աննման ս. հայր Նարեկացի
Գրիգորի խօսքերով «Ձայն հառաչանաց սրտի
հեծութեան ողբոց ազադակի քեզ վերընծայեմ
տեսողդ գաղտնեաց»: Այդ հառաչանքով նա
պսակեց իւր դրքի ճակատը, այդ հառաչանքով

հրաւիրեց հայ և օտար ընտիր արանց մոխիր-ներու տակից հանել ու հանդէս բերել հայու փառքը, քրիստոնէական գործերը, յիշատակներն ու ցոյց տալ թէ յանուն քրիստոնէական գաղափարների է թափում Հայոց արդար արին։ Այդ սքանչելի գրքում հանդէս դրուեցան մեր հրաշալի վանքերն ու իրենց գործը քրիստոնէական աշխարհի և մասնաւորապէս հայ աշխարհի համար. այդ տեղ հայկական տաղանդի օրինակ հերոսներ արձանացան, այդ տեղ հայ ընտանիքի գաղափարական կեանքի փայլն երեւաց, այդ տեղ Հայոց սակաւ խինդն ու անվերջ վշտերի արձագանքներն ամփոփուեցան և այդ ամենի շուրջ նոր անմեղ նահատակների արիւնով պսակ հիւսուեցաւ, որպէս զի Աստուած տեսնի ու ցնցուի, մարդիկ տեսնեն աշխարհի անիրաւութիւնն ու զարհուրին։

Այս դեռ հերիք չէ. երբ Խորայէլի ժողովրդի նման անարդարութեան անասպատ ծնեց Հայոց աւագ սերունդի արիւնը, բաց երկնքի տակ մնացին մատաղ ու անտերունչ որբեր, յառաջ եկաւ մի առաւել սոսկալի տեսարան. մութ անտառից վրայ թափուեցան հոգիների դերիչներ և քրիստոնէական գործի՝ պատրուակով, հացի գնով փորձեցին հանել հայ նահատակները մնացորդին, Հայոց ս. եկեղեցու

գրկէն, ազգային փարախէն. Մղկտաց Ջանշ-
եանի հոգին. նա հաւատում էր թէ Աստուած
կարող է և մեր մնացորդին բարոյական վերա-
ծնութեան Աւետեաց երկիրը հասցնել. եթէ գի-
տեմանք ինքներս մեր ու նախնեաց յիշատակ-
ների վերայ խնամել մեր սեփական որբերին:
Եւ նա իւր սիրած վանքերու մէջ որբանոցներ
բանալ տուաւ ու իւր քրտինքով ու վաստակով
մարմնացրեց և այդ գաղափարը:

Սովորական մարդոց վերայ գրած թարմ
սխալկները կըթօշնին, կըթօթափին, արձան-
ները հոգ կըզառնան, բայց Ջանշեանի անունը
անմեռ կըմնայ, քանի որ Հայոց աշխարհում
որը կայ, քանի որ «Եղբայրական օգնութիւն»
գիրքը կըպահուի գրադարաններում, իբրև տա-
պանագիր Հայոց փառքի և նահատակութեան:

Դաշտերի ծաղիկները միայն իրենք զիրենք
չեն զարդարում, այլ և դաշտերն են զարդա-
րում և հայկական դաշտի լաւագոյն մի զարդ
մահու գիրկն է անցնում: Այս ցաւը մեռնողին
չէ, այլ մերն է, վասն զի մեծ իղիալիստի գա-
ղափարները, յոյսերի ծաղիկներով են սփռում
նաև գերեզմանական կեանքը: Նորա կեանքը,
իդէալները, գործը, ապագան հաւատով է լրց-
ուած. հաւատ առ բարին, հաւատ առ Աստ-
ուած. այդ հաւատով միայն մեծ մարդիկ հա-

մոզուած են, թէ իրենց վսեմագոյն գաղափարները ցնորք չեն, այլ ոգևորող, ոյժ տուող, կատարեալ երջանկութիւն, քաղցր մահ, և յաւիտենական անմահութիւն բերող են:

Մեր վիշտը մեծ է, վասն զի կորուստն է մեծ. մեր կեանքից խոյս է տալիս մեծութիւնը և նրա տեղը բռնողներ չկան. սրբան քիչ են գաղափարի լռիկ ու շահաբեր մշակներ: Այս խոհերու առաջ մնում է մեզ մրմնջալ, մեր ս. հօր նարեկացու և Ջանշեանի մրմունջով. «Չայն հառաշանաց, սրտի հեծութեան...» մնում է մեզ աղօթել «Նայեա ի մեզ և ողորմեա մեզ Քրիստոս, որ ունիս բազում գթութիւն»: Արդարներու դասն ան երկնաւոր վարդապետութեանդ քրտնաջան աշակերտին և տուր մեզ մարդիկ Ջանշեանի հոգով, Ջանշեանի հաւատով, Ջանշեանի տաղանդով և փառաւոր լինիք սուրբ անունը այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:

The first part of the book is a history of the world, from the beginning of time to the present day. It is written in a simple and easy-to-understand style, suitable for young readers. The second part is a history of the United States, from the time of the first settlers to the present day. It also is written in a simple and easy-to-understand style, suitable for young readers. The third part is a history of the world, from the beginning of time to the present day. It is written in a simple and easy-to-understand style, suitable for young readers. The fourth part is a history of the United States, from the time of the first settlers to the present day. It also is written in a simple and easy-to-understand style, suitable for young readers. The fifth part is a history of the world, from the beginning of time to the present day. It is written in a simple and easy-to-understand style, suitable for young readers. The sixth part is a history of the United States, from the time of the first settlers to the present day. It also is written in a simple and easy-to-understand style, suitable for young readers.

THE HISTORY OF THE UNITED STATES
FROM THE FIRST SETTLEMENTS TO THE PRESENT DAY
IN THREE VOLUMES
BY
GEO. B. BROWN

ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆ

- Ա. Խօսուած է 1900 Երևանի ս. Պօղոս-Պետրոս եկեղեցում («Արարատ» 1900 յունիս).
- Բ. » 1897 Ն. Նախիջևանի ս. Լուսաւորիչ եկեղեցում («Արարատ» 1900 ապրիլ):
- Գ. » 1897 Յդեսայի ս. Լուսաւորիչ եկեղեցում. («Արարատ» 1900 փետրուար):
- Դ. » 1896 յունիսի 30-ին, Վարդավառի տօնին Յդեսայի Հայոց եկեղեցում:
- Ե. » 1896 յուլիսի 28-ին Յդեսայի Հայոց եկեղեցում.
- Զ. » 1900 յունուարի 5 ձրագալսյցին, Երևանի ս. Պօղոս Պետրոս եկեղեցում:
- Է. » 1900 փետրուարի 17-ին Երևանում ս. Վարդանանց տօնի Գպրանոցական հանդիսում.
- Ը. » 1900 մարտի 19-ին Երևանի Ս. Պօղոս Պետրոս եկեղեցում:
- Թ. » 1900 օգոստոսի 13-ին Յդեսայի եկեղեցում Ջանշեանի յիշատակին:*)

---

*) Ծանօթ.—Սոյն իմաստով խօսուած է նաև Տփլիսի Թանգոյեան ս. Աստուածածնի եկեղեցում, 1901 թ. յուլիսի 22-ին:

27

1942